

Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie, Bratislava, Slovenská republika

PRÍLEŽITOSTI A RIZIKÁ POUŽÍVANIA INTERNETU DEŤMI. SOCIÁLNA SIEŤ FACEBOOK

Jarmila Tomková, Ivana Szamaranszká, Júlia Varholíková, Ivan Belica

(2015)

ZÁVEREČNÁ SPRÁVA Z VÝSKUMNEJ ÚLOHY

Príležitosti a riziká sociálnych médií pre detského používateľa (P -133, P- 140)

PRÍLEŽITOSTI A RIZIKÁ POUŽÍVANIA INTERNETU DEŤMI. SOCIÁLNA SIEŤ FACEBOOK

OBSAH

1. INTERNET, FACEBOOK. PRÍLEŽITOSTI A RIZIKÁ PRE DETSKÝCH POUŽÍVATEĽOV	3
1.1 PRÍLEŽITOSTI A RIZIKÁ POUŽÍVANIA INTERNETU DEŤMI	3
1.2 FACEBOOK	5
1.3 PRÍLEŽITOSTI A RIZIKÁ POUŽÍVANIA FACEBOOKU DEŤMI	6
1.4 VZORKA A ZBER DÁT	7
1.5 METODIKY.....	8
1.6 CELKOVÝ CIEĽ PROJEKTU	8
2. VÝSLEDKY	10
2.1 AKO DETI A ADOLESCENTI POUŽÍVAJÚ INTERNET A FACEBOOK	10
2.2 SEBAODHAĽOVANIE A ZABEZPEČENIE SÚKROMIA NA FACEBOOKU ...	16
2.3 RIZIKO, KYBERŠIKANOVANIE A ZRANENIE PO ZÁŽITKU NEGATÍVNEHO AKTU	21
2.4 OSOBNOSTNÉ PREMENNÉ A FACEBOOK	29
2.4.1 OSOBNOSTNÉ ČRTY A FACEBOOK	29
2.5.2 SPOKOJNOSŤ S ROVESNÍCKYMI VZŤAHMI A FACEBOOK	31
2.5.3 ÚZKOSTNOSŤ A FACEBOOK	31
2.5.4 SEBAÚCTA A FACEBOOK	33
2.5.5 NARCIZMUS A FACEBOOK	35
2.6 RODIČOVSKÁ MEDIÁCIA	37
2.7 ZRUČNOSTI DETÍ A ADOLESCENTOV PRI BEZPEČNOM POUŽÍVANÍ FACEBOOKU	41
3. ZHRNUTIE	44

1. INTERNET, FACEBOOK. PRÍLEŽITOSTI A RIZIKÁ PRE DETSKÝCH POUŽÍVATEĽOV

1.1 PRÍLEŽITOSTI A RIZIKÁ POUŽÍVANIA INTERNETU DEŤMI

Používanie internetu deťmi je súčasťou ich každodennej reality od stále nižšieho veku, čo im prináša mnoho príležitostí ako aj rizík. Niektoré online aktivity sú dokonca neoddeliteľne potenciálnymi príležitostami a rizikami zároveň, možno ich nazvať 'riskantnými príležitostami' (¹). Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie (VÚDPaP) od roku 2008 skúma, ako sa problematika internetu odráža v živote detí a dospelých s cieľom podporiť využívanie benefitov internetu deťmi a optimalizovať prevenciu poškodenia pri jeho používaní. Na podnet výskumníkov z VÚDPaP-u bol vytvorený národný tematický tím, zlepšená a prepojená komunikácia zaangažovaných odborníkov v danej problematike a zapojenie Slovenska do EU Kids Online III (2011-2014), najväčšej medzinárodnej vedeckej spolupráce v oblasti príležitostí a rizík internetu.

Jedným z hlavných východísk EU Kids Online, o ktoré sa opierame, je odlišenie **rizika** a skutočného **poškodenia**, ktoré z používania internetu deťmi vyplýva. Podobne ako v prostredí tvárou v tvár, aj na internete je absencia istej miery rizika považovaná za ochudobnenie o príležitosti, ktoré internet ako médium môže priniesť. Preto sa reštrikcia a obmedzovanie zo strany rodičov neodporúča pokiaľ ide o jediný či dominantný rodičovský prístup k detskému používaniu internetu. Taktiež, nie všetky deti sú vystavené rovnakej miere rizík a nie u všetkých riziko vedie k poškodeniu.

V snahe dospelých chrániť deti prevažujú v diskurze o detskom používaní internetu témy o ich ohrození, rizikách a možných negatívnych dôsledkoch. Je to dôležité pre zvyšovanie povedomia o tom, ako rozumieť niektorým javom, na čo byť pripravený a aké stratégie a postoje zaujať k využívaniu internetu deťmi. Netreba však zabúdať, že prostredie internetu je zdrojom mnohých benefitov a spoznávanie rizík by malo slúžiť pre prevenciu poškodenia a teda bezpečné používanie.

V porovnaní s rozmachom televízie v 80-tych rokoch minulého storočia, rozmach internetu priniesol ako médium rôznorodejšie príležitosti. Výraznou črtou je to, že človek nie je vo vzťahu k obsahu sprostredkovaným médiami len prijímateľom, ale vystupuje aj ako tvorca a interagujúci s obsahom (čo podnecuje uvažovanie ako aj fantáziu a tvorivosť), s ľuďmi a so širšími sociálnymi systémami. Práve vďaka tomu je internet médium, ktoré rozširuje prirodzený priestor pre detský vývin. Zároveň špecifiká internetu prinášajú obohatenie aj o nové spôsoby a formy (napríklad v komunikácii). Spomedzi aktivít deťom poskytuje hry, informácie a priestor pre vzdelávanie, prehľad o kultúrnom, športovom dianí a udalostiach, spoločenských podujatiach, ktorý môže podporiť ich následné rozvíjanie v offline prostredí. V neposlednej rade je to ďalší nástroj rozširovania sociálnej opory, nových či už existujúcich

vzťahov (čety namiesto SMS-iek, hovory a videohovory, ktoré sú lacnejšie a teda pre mladých relatívne dostupnejšie ako tie telefonické). Poskytuje priestor pre sebareprezentáciu a sebatvrdenie, čo môže pomáhať pri rozvíjaní vlastnej identity detí a adolescentov. Všetky prínosy môžu za istých okolností však aj škodiť, preto treba brať do úvahy vždy rozsah, vek, motívy a potreby- vždy jedinečný kontext, do ktorého je používanie internetu a sociálnych médií deťmi zasadené.

Pre množstvo benefítov je internet hojne využívaný, a to v stále nižšom veku, čo súvisí s rizikami, akými je napríklad to, že v skorom veku deti síce môžu mať technické zručnosti, avšak chýba im emočná a sociálna zrelosť, kritické uvažovanie, pre ktoré je nevyhnutná určitá vyspelosť abstraktného uvažovania ako aj životné skúsenosti. Technicky síce vybavené, avšak neznalé rizík a spôsobov, ako sa v situáciách zachovať, využívajú deti príležitosti internetu často riskantne. Môže ísť o zverejňovanie osobných údajov a ich prípadné zneužitie, kyberstalking a kybergrooming, kyberšikanovanie. Šikanovanie na internete reflektuje širšiu osobnú a sociálnu situáciu dieťaťa a teda sa nedeje vytrhnuté z kontextu „zrazu len tak, lebo dieťa využíva internet“. Dieťa spoločne s rodičmi a inými blízkymi môže aktívne ovplyvniť mieru rizika aj v tejto oblasti ako aj v oblasti toho, ako na negatívne javy reagovať. Vo výskume sme preverovali (o.i.) súvislosti detských zručností, informovanosti, prístupu rodičov na detské vystavovanie sa online rizikám.

Za novšie spomínané ohrozenia považujeme tie, ktoré súvisia s informačnou explóziou v dôsledku bezodnej studnice informácií a dezinformácií na webových stránkach a sociálnych sieťach v kombinácii s ešte len vyvíjajúcim sa kritickým uvažovaním a odolnosťou voči vysokému množstvu podnetov. Z dlhodobého hľadiska ide o možné negatívne dôsledky na fyzické zdravie (zrak, riziko ochudobnenia o dynamické aktivity mimo počítača, obezita, poškodenia chrčtice), ako aj odlišné využívanie kognitívnych procesov a procesov učenia (²). U detí platí, tak ako pri iných činnostiach, ktoré si obľúbia a pri spôsoboch ich realizovania, že „zvyk je železná košeľa“ a „malá kopa pýta viac“.

Využívať príležitosti internetu môže byť deťom osožné a za niektorých okolností im môže škodiť, najmä pri rozsiahlom používaní a nedostatku offline aktivít, ktoré by to vyvažovali.

Súvislosť s predošlou etapou skúmania na VÚDPAP-e

V predošlých fázach výskumu VÚDPaP bolo prostredníctvom dotazníkov, a následne aj pomocou fókusových skupín skúmané, čo je dominantné v diskurze adolescentov na tému príležitostí a rizík internetu. Cieľom bolo do ďalšieho smerovania výskumu začleniť výsledky kvalitatívnej analýzy toho, čo pokladajú samotní mladí používatelia internetu za hodné skúmania. Ako dominantné témy v diskurze slovenských adolescentov boli identifikované témy typické pre vývinové obdobie respondentov - bola to komunikácia, vzťahy, vytváranie identity a sebatvrdenie, sexualita, ktoré sa odrážali tak v povahe online aktivít, ako aj špecifikách dominantných príležitostí a rizík s tým súvisiacich. Charakteristiky a fenomény typické pre online prostredia generovali špecifické dominantné témy, ako online kriminalita, vplyv disinhibičného efektu na komunikáciu, vytváranie facebookového profilu. Treťou úrovňou bolo to, že najrozšírenejšia internetová sociálna sieť (nielen) na Slovensku- **Facebook** - bola samostatnou dominantnou témou, a zároveň kontextom pre vznik

najväčšieho množstva špecifickejších podtém. Zneužitie osobných údajov, nabúranie sa a zneužitie profilu na Facebooku a verejné zosmiešnenie/poníženie na sociálnych sieťach vystupovali v diskurze adolescentov do popredia ako dominantné riziká, ktoré ich znepokojujú⁽³⁾. Preto sa tím odborníkov VÚDPaP-u v ďalších etapách výskumu (ktorý trvá od roku 2012) zameriava na fenomény spojené s používaním Facebooku deťmi a adolescentmi.

1.2 FACEBOOK

Facebook bol založený Markom Zuckerbergom vo februári 2004 na americkej Harvardovej univerzite. Od roku 2006 sa stala sieť otvorenou pre verejnosť všetkých používateľov starších ako 13 rokov. Veková hranica bola stanovená podľa amerického federálneho zákona o ochrane súkromia detí na internete z r. 1998. Mnohé deti však túto vekovú hranicu porušujú registrovaním pod falošnými údajmi o svojom veku. Do roku 2008 svetovo dominujúca sociálna sieť MySpace bola počtom používateľov porazená Facebookom (prekročením 100 miliónov používateľov) a v súčasnosti Facebook sociálnym sieťam celosvetovo kraľuje. Každý mesiac sa k nej aspoň raz prihlási 1,35 miliardy používateľov (údaj zistený pre tretí kvartál 2014).⁽⁴⁾ Na Slovensku sociálne siete zažili svoj rozmach po roku 2000, kedy sa objavila stránka Pokec.sk. Od roku 2009 jej začala intenzívne konkurovať sociálna sieť Facebook, ktorej slovenská verzia bola oficiálne spustená začiatkom marca 2009. V súčasnosti je Facebook, tak ako vo svete, aj na Slovensku najrozšírenejšou sociálnou sieťou.⁽⁵⁾

Pre tých, ktorým predsa len Facebook nie je veľmi známy, zhrňujeme stručne jeho charakteristiky. Stránka Facebook umožňuje používateľom vytvoriť si na nej osobný používateľský profil, na ktorom je nástenka. Používateľ si ju sám vytvára a pretvára pripájaním vybraných obsahov pomocou vkladania alebo zdieľania linkov k článkom, nahrávaním videí a obrázkov na server Facebooku a ich zverejňovaním pre obmedzené alebo neobmedzené množstvo používateľov. Pomocou viacerých aplikácií si môže každý vytvoriť profil vyjadrujúci jeho imidž vo virtuálnej sieti. Poskytuje možnosť stať sa členom jednej alebo viacerých skupín, organizovaných podľa štátu, mesta, regiónu, školy, záujmov, čo predstavuje možnosť spojiť sa s členmi rovnakej siete a zdieľať záujmy. To umožňuje vytváranie a upevňovanie viacerých rovín identity. Profil je „poloverejným priestorom“. Okrem mena, ktoré je viditeľné pre všetkých používateľov Facebooku, si každý sám určí, koľko z informácií bude viditeľných pre aké množstvo ľudí nastavením miery súkromia jednotlivých príspevkov na vlastnom profile. Ak má používateľ nastavenie súkromia „verejný“, potom daný obsah vidia nielen ľudia, ktorých používateľ prijal do okruhu svojich facebookových kontaktov („priatelia“), ale hocikákoľvek používateľ Facebooku akéhokoľvek veku z ktoréhokoľvek konca sveta. Nastaveniami súkromia profilu vytvára používateľ šírku priestoru zdieľaných obsahov vrátane osobných informácií. V rámci neho môžu ostatní prispievať svojou spätnou väzbou k vytváraniu profilu cez nástenku používateľa, na ktorej sa obsahy do veľkej miery archivujú. V porovnaní s inými sociálnymi sieťami (napr. Pokec) je

výhodou Facebooku, že umožňuje používateľom samotným určiť si mieru zabezpečenia svojich informácií a vybrať si „priateľov“, ktorí budú členmi ich verejného priestoru. Súčasťou Facebooku je čet, ktorý môže prebiehať len s akceptovanými osobami („priateľmi“). Facebook tým zahrnul synchrónnu aj asynchrónnu komunikáciu. Uchádzať sa o „priateľstvo“ môžu aj neznámi ľudia a každý používateľ sám zvaží, či jeho žiadosť o členstvo v svojom okruhu akceptuje a či mu následne zverejní obsahy a informácie, prípadne ktoré áno a ktoré nie.

V prieskume využívania sociálnych sietí Slovákmi bolo v r. 2011 zaznamenaných 90% aktívnych používateľov vo veku 14-24 rokov; s poznatkom, že táto veková skupina má medzi používateľmi najväčšie zastúpenie. Najrozšírenejšou sociálnou sieťou bol Facebook, druhou v poradí bola sociálna sieť Pokec ⁽⁶⁾. Pre aktualizovanie údajov o používaní sociálnych sietí poskytujeme vo výsledkoch naše zistenia, zahŕňajúc mladšiu vzorku respondentov.

1.3 PRÍLEŽITOSTI A RIZIKÁ POUŽÍVANIA FACEBOOKU DEŤMI

V predošlom výskume ⁽³⁾ sme zistili, že adolescenti využívajú Facebook prioritne nie pre vyhľadávanie nových kontaktov, ale pre pokračovanie a prehĺbovanie kamarátstiev a vzťahov už existujúcich. Slúži ako doplnujúci komunikačný nástroj. Sociálne média a sociálne siete však svojou funkcionalitou podporujú aj rozširovanie okruhu známych, potenciálnej sociálnej opory či následne aj blízkych vzťahov. Umožňujú prepájanie ľudí s podobnými záujmami, vytváranie skupín a komunit, organizovanie sa v špecifických cieľoch.

Spomedzi všetkých vývinových období je adolescencia a hlavne skorá adolescencia obdobím, kedy má prijatie rovesníkmi a ocenenie vlastného self okolím najväčší vplyv na sebahodnotenie jedinca ⁽⁷⁾. Predpokladáme preto, že obľúbenosť sociálnych sietí prevažne mladými ľuďmi súvisí aj so špecifikami psychosociálneho vývinu. Sebatvrdenie ostatnými (approval) v súčasnej dobe umožňuje získavať Facebook prostredníctvom spätnej väzby na obsahy profilu. Všetci v zdieľanom priestore na ne môžu reagovať prostredníctvom aplikácie „Páči sa mi“ alebo vložením ľubovoľného komentára. Akákoľvek spätná väzba môže byť pripnutá na profil a zostáva verejná pre určitý okruh priateľov. Tým sa profil stáva nielen vizitkou ich imidžu, ale aj vizitkou ich sociálneho statusu, „popularity“ mladých a účinok spätnej väzby sa znásobuje. Napokon, sociálne prijatie rovesníkmi a spätná väzba na ich self, obe dominantné charakteristiky sociálnych sietí, sú významnými prediktormi sociálneho sebahodnotenia a well-beingu adolescentov ⁽⁸⁾.

To však platí tak v pozitívnom smere pri želanej alebo akceptovateľnej forme spätných väzieb, ako aj v negatívnom. Medzi riziká na sociálnych sieťach patria zosmiešňujúce, ponižujúce komentáre či obsahy zverejnené na nástenkách používateľov, prípadný pocit „nezahrnutia“ medzi rovesníkov pri ignorovaní a absencii spätných väzieb alebo aj zneužitie profilov.

V predošlých etapách výskumu sme zistili, že pri aktivitách na internete sa deti často dostanú do kontaktu s negatívnymi javmi/ aktmi (video s násilným obsahom, ohováranie na sociálnej

sieti a pod.)⁽³⁾. V niektorých prípadoch môže byť prejavom bežného „škádlenia“ mladých, v iných prípadoch môže ísť o šikanovanie. Pod **negatívnym javom/ aktom** rozumieme taký obsah alebo správanie, ktoré sa v internetovom prostredí bežne vyskytuje, no predstavuje riziko emocionálneho zranenia jednotlivca. Každé dieťa alebo adolescent spracováva túto skúsenosť inak, a preto nie u každého musí nutne nasledovať zranenie. Z prieskumu EU Kids Online vyplýva, že len tretina adolescentných používateľov internetu po stretnutí s negatívnym javom prežívala negatívne emócie⁽³⁾.

Negatívne javy/ akty môžeme rozdeliť do troch oblastí: môžu sa týkať *obsahu* (nevyžiadané stránky, texty, videá, fotografie s násilným, sexuálnym, šokujúcim obsahom), *správania* (zverejňovanie osobných údajov, vlastných odhalených fotografií, nedostatočné nastavenie súkromia na profile) a *kontaktu* (offline stretnutia s osobami, ktoré používateľ pozná iba z online prostredia a nemá o nich bližšie informácie).

Ďalšími rizikami, ktoré Facebook prináša, sú aj tie, ktoré súvisia s rozsahom a časom, ktorý jeho používatelia investujú do aktivít, ktoré ponúka. Za istých okolností môže používanie Facebooku pôsobiť na detských a adolescentných používateľov vyrušujúco, najmä pokiaľ ide o pričasté alebo nutkavé kontrolovanie svojich profilov či „noviniek“, nepretržité „bytie k dispozícii na čete“. Napriek tomu, že môže z veľkej časti ísť napr. o aktivity viažuce sa k udržiavaniu či rozširovaniu vzťahov s rovesníkmi, forma a rozsah, ktorými je to realizované prostredníctvom Facebooku, môže vplývať na podiel plnej pozornosti a času venovaného iným aktivitám, tiež na rozvíjanie sociálnych zručností a vzťahov v prostredí tvárou v tvár. Akékoľvek dôsledky (pozitívne či negatívne) však nemožno pripísať samotnému médiu. Vždy záleží na komplexnej situácii jednotlivých používateľov a na ich konkrétnom vzťahu k médiu ako aj k aktivitám, ktoré sprostredkováva.

1.4 VZORKA A ZBER DÁT

Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie realizoval v roku 2012 výskum, ktorý je národne reprezentatívny pre populáciu 6. ročníkov ZŠ a druhých ročníkov SŠ. Dáta boli získané po dohovore s vedením škôl a zozbieraní rodičovských súhlasov. Administrácia prebiehala v počítačových učebniach počas vyučovania formou skupinového vyplňovania anonymného elektronického dotazníka za prítomnosti člena výskumného tímu. Do výskumu boli zaradené školy náhodným výberom pri zohľadnení stratifikačných kritérií (regionálne celky a veľkosť obcí, typy škôl)¹. Po vylúčení respondentov s nevalidnými a nekompletnými údajmi celá výskumná vzorka pozostáva z 1035 detí vo veku 11 – 18 rokov. Vo vzorke je 460 detí zo ZŠ, 117 detí z 8-ročných gymnázií, 177 detí z gymnázií, 313 detí z SOŠ. Vekové skupiny vo veku 11 – 13 rokov (N = 460) a 15 – 18 rokov (N = 575) boli volené zámerne kvôli predpokladaným odlišným súvislostiam rizík, poškodenia a ďalších faktorov

1 Do vzorky boli zahrnutí žiaci zo škôl v obciach: Košice, Prešov, Stropkov, Lipany, Pečovská Nová Ves, Kysak, Moldava nad Bodvou, Vranov nad Topľou, Tisovec, Kokava nad Rimavicou, Lučenec, Kalinovo, Kremnica, Banská Bystrica, Nitra, Levice, Žilina, Martin, Sučany, Turčianske Teplice, Poprad, Levoča, Svit, Trstená, Svätý Jur, Trenčín, Dunajská Streda, Skalica, Šaštín a Bratislava.

v odlišných vývinových obdobiach. V kontexte vekových rozdielov v príspevku pre prehľadnosť používame termíny **deti** a **adolescenti**. Deťmi označujeme vzorku 11 – 13-ročných, teda respondentov, ktorí boli žiakmi 6. ročníkov ZŠ alebo sekúnd osemročných gymnázií. Pojmom adolescenti v príspevku označujeme vzorku 15 – 18-ročných, teda žiakov 2. ročníkov stredných škôl. Z celkového počtu 1035 respondentov je 895 používateľmi Facebooku – 350 detí a 545 adolescentov.

1.5 METODIKY

Elektronicky (avšak za prítomnosti výskumníčiek) bol počas vyučovania v učebniach informatiky vyplňovaný dotazník, ktorý pozostával z viacerých tematických častí. Časť otázok preverovala návyky používania internetu, časť návyky a preferencie používania sociálnych sietí, Facebooku. Jeden okruh otázok bol venovaný zážitkom negatívnych aktov (napr. *zverejnenie ponižujúcej fotografie*) na Facebooku, ďalší okruh taktiež iniciovaniu negatívnych aktov smerom k druhým. Preverili sme šikanovanie v offline aj online prostredí. Pre zistenie rodičovských prístupov k používaniu internetu deťmi a adolescentmi sme využili Škálu rodičovskej mediácie použítú v minulosti v EU Kids Online (¹⁰). Použili sme časť dotazníka určenú detským respondentom, teda škálu deťmi vnímanej rodičovskej mediácie, ktorá bola pre populáciu slovenských detí a adolescentov revidovaná a má dostatočnú reliabilitu (¹¹), a doplnujúce otázky ohľadom postoja detí k rodičovskej mediácii - spokojnosť s mierou rodičovskej mediácie, vnímanie užitočnosti rodičovskej mediácie (a iných zdrojov mediácie), odhadovaný prehľad rodičov o tom, čo robia na internete, porušovanie rodičovských pravidiel. Skupina otázok je venovaná aj tomu, ako pristupujú rodičia respondentov k používaniu Facebooku ich deťmi.

Zamerali sme sa aj na niekoľko osobnostných faktorov, ktoré môžu vstupovať do detského a adolescentného používania internetu a Facebooku. Miera sebaúcty bola zisťovaná pomocou Rosenbergovej škály sebaúcty RSES (Rosenberg Self-esteem Scale), miera úzkostnosti respondentov Škálou na meranie úzkosti a úzkostnosti u detí ŠAD, miera narcizmu u detí škálou CNS (Child Narcissism Scale), pre osobnostné črty bola použitá škála NEO - päťfaktorový osobnostný inventár.

1.6 CELKOVÝ CIEĽ PROJEKTU

Na základe fókusových skupín s adolescentmi v predošlom výskume realizovanom VÚDPaP-om (³) a rozhovorov s rodičmi v psychologickkej praxi sme dospeli k potrebe zmapovať profil príležitostí a rizík, ktoré prináša internet a sociálne siete, konkrétne Facebook. „Dospelácke“ stereotypy, často ovplyvnené médiami prezentovaným obrazom o nebezpečnosti online prostredia, reflektujú predovšetkým strach rodičov o svoje deti a pozornosť je výrazne vychýlená smerom k rizikám. Príležitosti, ktoré toto médium poskytuje, nie sú v diskurze dostatočne ozvučené a berú sa ako samozrejmosť. Naším cieľom bolo zmapovať používanie

internetu deťmi, najmä sociálnej siete Facebook, ako sa spolupodieľajú na vytváraní obsahu stránky – budovaním vlastných profilov, komunikáciou s druhými, zdieľaním materiálov. Cieľom bolo empiricky podložiť obraz o povahe a miere stretnutí sa detí s rizikami na Facebooku, toho, aké to zanecháva stopy na ich prežívaní a toho, čo robia pre to, aby sa ochránili.

Skúmame, s ktorými premennými na strane samotných používateľov a na strane ich sociálneho prostredia súvisí miera rizika a miera zranenia, v prípade, že sú im vystavení. Zameriavame sa na identifikovanie skupiny zraniteľných detí a faktorov, ktoré pomôžu optimalizovať mieru rizika a redukovať pravdepodobnosť, že riziko bude u detí viesť k poškodeniu.

2. VÝSLEDKY

2.1 AKO DETI A ADOLESCENTI POUŽÍVAJÚ INTERNET A FACEBOOK

Aktivitami na internete trávia deti (11 - 13 rokov) väčšinou hodinu až dve denne počas školských aj voľných dní. Dĺžka času stráveného aktivitami na internete počas víkendu rastie – viac ako štyri hodiny denne vo voľných dňoch (prázdniny a víkendy) venuje internetu trojnásobne viac detí ako počas školských dní.

Adolescenti (15 - 18 rokov) strávia online aktivitami v školských dňoch takmer v polovici prípadov hodinu až dve zo svojho času. Počas víkendov a prázdnin strávi na internete až 40% adolescentov dve a pol až štyri hodiny, viac ako štyri hodiny takmer pätina. V Tab. č. 1 uvádzame konkrétne frekvencie, koľko času venujú deti a adolescenti internetu počas školských a voľných dní.

TABUĽKA Č. 1

Porovnanie času stráveného na internete medzi deťmi a adolescentmi počas školských dní a dní víkendu a prázdnin

Čas na internete \ Vek	Deti (N=460)		Adolescenti (N=575)	
	Škola	Voľno	Škola	Voľno
Vôbec	3,3%	4,1%	2,1%	0,9%
Max. 30 minút	26,3%	17,2%	16,7%	9,5%
1 - 2 hodiny	48,9%	43,7%	46,6%	31,7%
2,5 - 4 hodiny	17,3%	20,9%	28,9%	40,4%
Viac ako 4 hodiny	4,4%	14,1%	5,8%	17,6%

Spomedzi respondentov našej vzorky má 80,4% detí (11 - 13 rokov) a 96,5% adolescentov (15 - 18 rokov) založený profil na niektorej sociálnej sieti, pričom vo veľkej väčšine ide o Facebook. Zo všetkých respondentov si vytvorilo profil na Facebooku **76,1%** detí a **94,8%** adolescentov. Naše výsledky potvrdzujú, že aj na Slovensku má najširšie zastúpenie Facebook – 94,3% detí a 98,2% adolescentov z tých, čo si založili profil na niektorej sociálnej sieti, založili si ho práve na Facebooku (⁴⁹)

Z našich respondentov sa deti oproti adolescentom stretávajú s Facebookom v skoršom veku. Ukázalo sa, že vek pri zakladaní profilov používateľmi má klesajúci trend, klesá pod hranicu vekových obmedzení Facebooku, ktorá je 13 rokov. Adolescenti si zakladali profily väčšinou ako 14 - 16 roční, deti najčastejšie vo veku 9 - 10 rokov (¹²). Desatina adolescentov (10,2%) si založila profil pred tým, ako dosiahli trinásť rok, zatiaľ čo tak učinili takmer všetky deti (97,6%). Detailný popis veku založenia profilu uvádza Tabuľka č. 2.

Znižujúci sa vek pri vytváraní facebookového účtu je možné pripísať jednak postupnému rozširovaniu Facebooku medzi používateľmi internetu a jednak dostupnejším možnostiam využívať technické zariadenia a pripojenie k internetu. Ďalším vysvetlením by mohlo byť aj

to, že offline životný priestor sa veľkou mierou využívania internetu už natoľko rozšíril o online prostredie (⁴³), že pre deti a adolescentov sa stal prirodzeným priestorom pre rozvoj vzťahov, kde sa chcú tiež prezentovať a realizovať.

TABUĽKA. Č.2

Vek respondentov pri založení profilu na Facebooku

	Deti (N=350)	Adolescenti (N=545)
Menej ako 7 rokov	1,1%	0,2%
7 - 8 rokov	11,5%	0,7%
9 - 10 rokov	57,0%	0,7%
11 - 12 rokov	28%	8,6%
13 rokov	0,9%	25,7%
14 - 16 rokov	-	59%
16 rokov	-	5%

Prečo Facebook?

Pýtali sme sa respondentov, s akým zámerom využívajú Facebook a ukázalo sa, že najrozšírenejším dôvodom (vyžívajú ho *často až veľmi často*) ako u detí, tak aj u adolescentov, je bežná komunikácia s kamarátmi (76,2% detí, 84,2% adolescentov) a možnosť komunikácie aj s kamarátmi, s ktorými sa nemôžu vídať (62,3% detí a 67,5% adolescentov). Viac ako polovica adolescentov (53,4%) využíva Facebook na komunikáciu ohľadom školy, kým pre deti je táto možnosť nezaujímavá. Ďalším rozšíreným dôvodom používania detí (39,1%) je hranie hier, ktoré Facebook ponúka, spomedzi adolescentov využíva túto možnosť len 10,8%. Predpokladáme, že adolescenti uprednostňujú hranie hier na iných serveroch. Okrem možností komunikácie cez čat a správy disponuje Facebook širokým spektrom alternatív ako komunikovať s verejnosťou a kamarátmi, napríklad cez vytváranie vlastného profilu a reagovaním na obsahy v profiloch iných používateľov. Používatelia môžu zverejňovať fotografie seba, svojich zážitkov, písať statusy (to, čo im beží práve hlavou), pridávať sa do skupín, zverejniť o sebe informácie (osobné, alebo to, čo podporujú, obdivujú a pod.). Predpokladali sme, že aj táto aktivita bude rozšírená, pretože vzhľadom na vývinové obdobie pubescencie aj adolescencie je príznačné, že mladí dbajú na to, ako pôsobia. V offline svete sa to odráža napr. v spôsobe obliekania, vo virtuálnom prostredí selektívna sebaaprezentácia umožňuje vytvárať žiaduci obraz o sebe. Najviac detí (30%) aj adolescentov (34,5%) však udáva, že sa venujú výstavbe svojho profilu *len občas* (^{49, 52}). V Tabuľke č. 3 je sprehľadnený detailný popis zámerov používania Facebooku.

Z našich výsledkov vyplýva, že deti a adolescenti podľa svojich vyjadrení využívajú Facebook hlavne pre komunikáciu s priateľmi; viac než pre vytváranie vlastnej identity pridávaním príspevkov na svoj Facebookový profil. Motívy používania siete nemusia byť respondentmi uvedomované a sebavýpoveď v tomto smere môže znižovať validitu tejto informácie. Zároveň predpokladáme, že v procese sebaaprezentácie na sociálnej sieti vstupujú do hry procesy súvisiace s identitou aj vtedy, keď to nie je priamo motívom pre jeho používanie.

TABUĽKA Č. 3

Zámer používania Facebooku

Frekvencia podľa veku Zámer	Deti (N=350)					Adolescenti (N=545)				
	nikdy	takmer nikdy	občas	často	veľmi často	nikdy	takmer nikdy	občas	často	veľmi často
Škola	39,4 %	14,0 %	33,4 %	8,9%	4,3%	8,6%	8,4%	30,1%	28,3 %	24,6%
Komunikácia s kamarátmi	5,1%	3,1%	15,4%	33,%	43,1 %	1,5%	2,4%	11,9%	33,2 %	51,0%
Komunikácia s kamarátmi, s kt. sa nevidajú	8,3%	3,4%	26,0%	33,7%	28,6 %	2,9 %	4,6 %	25,0%	36,9%	30,6%
Komunikácia s rodinou	14,3 %	10,0 %	40,3 %	20,6 %	14,9 %	17,2 %	21,3 %	39,8 %	14,7 %	7,0%
Vyhľadávanie nových kamarátov	26,3 %	24,3 %	30,9 %	9,7 %	8,9 %	33,9 %	32,5 %	26,8 %	4,6 %	2,2%
Práca	80,6 %	10,0 %	5,4 %	1,7 %	2,3 %	49,2 %	25,9 %	19,3 %	5,0 %	0,7%
Hry	18,3 %	14,3 %	28,3 %	17,1 %	22,0 %	45,5 %	24,8 %	18,9 %	5,7 %	5,1%
Tvorba imidžu	28,6%	18,9 %	30,0 %	11,4%	11,1 %	23,5 %	24,0%	34,5 %	13,2%	4,8%

Čo deti a adolescenti robia na Facebooku?

Zo všetkých aktivít, ktoré Facebook ponúka, sme skúmali a porovnávali s inými premennými:

- Vytváranie profilu – používateľ si buduje vlastný profil a vytvára svoj imidž na základe zverejnených obsahov (fotografií, videí, článkov...), zaznamenávania vlastných postrehov, vyplnenia informácií o sebe (obľúbené filmy, hudba, knihy) a pod., ktoré sa zobrazujú na tzv. nástenke používateľa.
- Písanie statusov – zverejnenie statusu na vlastnej nástenke v podobe myšlienky, názoru, nálady, zážitku a pod., ktorý sa zobrazí iným používateľom a tí majú možnosť naň reagovať svojím komentárom.
- Prezeranie profilov kamarátov – používateľ si prehliada profil svojho facebookového kamaráta a tak získava o ňom informácie.
- Vyhľadávanie kamarátov z offline prostredia – používateľ vyhľadá cez sociálnu sieť niekoho, koho v minulosti poznal mimo virtuálneho prostredia – poznali sa najprv tvárou v tvár.
- Vyhľadávanie kamarátov z online prostredia – používateľ žiada o priateľstvo niekoho, s kým sa nepozná tvárou v tvár.
- Písanie správ – tzv. asynchrónna komunikácia- komunikujúci nie sú pripojení na internet v rovnakom čase, takže správu si používateľ prečíta, až keď sa pripojí na svoj profil.

- Četovanie – tzv. synchrónna komunikácia prebieha v reálnom čase, komunikujúci sa stretli v rovnakom čase vo virtuálnom prostredí.
- Písanie odkazov na nástenku kamarátov – každý používateľ má svoju nástenku a iný mu môže zanechať na nej odkaz.
- Komentovanie odkazov- akýkoľvek zverejnený obsah ponúka pre priateľov možnosť vlastného komentára, čím sa v niektorých prípadoch rozvíja asynchrónna komunikácia aj viacerých zúčastnených používateľov.
- Hodnotenie „páči sa mi“ – každý zverejnený obsah ponúka možnosť ho neverbálne ohodnotiť prostredníctvom tlačidla „páči sa mi“ a na nástenke sa zobrazuje počet priateľov, ktorí týmto spôsobom ohodnotili príspevok.
- Hry a aplikácie – Facebook ponúka viaceré hry a ponúka aj možnosť rôznych aplikácií vo forme testov, kvízov a pod.
- Vytváranie skupín a udalostí – je možné vytvárať skupiny na základe určitej myšlienky, názoru, preferencie, hobby, vierovyznania a používatelia sa môžu k skupinám pridávať. Skupiny môžu byť uzavreté alebo voľne prístupné pre hocikoho. Vytváranie udalostí sa využíva na rozosielanie pozvánok používateľom na reálne naplánované akcie.

Obidve skupiny respondentov na Facebooku v najväčšej miere vyhľadávajú komunikáciu s priateľmi. Predpokladáme, že to súvisí so silnou potrebou rozvíjať vzťahy, čo zodpovedá tejto etape vývinu a navyše Facebook ponúka niekoľko relatívnych výhod pre používateľa. Oproti telefónu aj komunikácii tvárou v tvár (relatívna bezplatnosť, dištančná komunikácia, vkladanie linkov, fotografií a iných obsahov). Väčšina respondentov sa zaujíma o informácie na cudzích profiloch, ale väčšinou sa k nim vyjadrujú len prostredníctvom hodnotenia „páči sa mi“. Len o niečo viac ako tretina respondentov z oboch skupín pristupuje k hodnoteniu aj aktívne verbálnym komentovaním ⁽⁴⁹⁾.

TABUĽKA Č.4

Percentuálne zastúpenie respondentov využívaním aplikácií

Aktivity	Deti (N=350)				Adolescenti (N=545)			
	nikdy	niekedy	často	(skoro) vždy	nikdy	niekedy	často	(skoro) vždy
Tvorba profilu	16,0%	62,0%	12,9%	9,1%	12,8%	67,5%	14,5%	5,1%
Písanie statusov	22,0%	51,7%	17,7%	8,6%	17,8%	63,7%	13,6%	5,0%
Prezeranie profilov kamarátov	7,4%	50,6%	29,4%	12,6%	5,7%	48,1%	34,5%	11,7%
Vyhľadávanie kamarátov z offline prostredia	16,9%	55,4%	19,7%	8,0%	29,9%	59,6%	9,2%	1,3%
Vyhľadávanie kamarátov z online prostredia	68,3%	24,0%	4,6%	3,1%	74,1%	22,4%	2,8%	0,7%
Písanie správ	5,7%	30,9%	38,3%	25,1%	1,8%	29,7%	42,2%	26,2%
Četovanie	4,3%	18,6%	38,3%	38,9%	1,5%	15,6%	37,4%	45,5%
Písanie odkazov na nástenku kamarátov	23,4%	53,4%	15,1%	8,0%	14,7%	63,5%	17,4%	4,4%
Komentovanie obsahov	12,0%	50,0%	24,6%	13,4%	6,6%	57,2%	27,0%	9,2%
Hodnotenie „páči sa mi“	12,9%	32,9%	34,6%	19,7%	7,3%	37,6%	35,4%	19,6%
Hry a aplikácie	18,3%	38,9%	24,0%	18,9%	46,8%	40,2%	8,3%	4,8%
Vytváranie skupín a udalostí	46,0%	37,7%	13,4%	2,9%	62,4%	34,5%	2,2%	0,9%

Negatívne akty

Facebook je priestor pre rozvíjanie sociálnych kontaktov, a tak sa prirodzene stáva aj priestorom pre ublíženie či už verbálnym útokom alebo prostredníctvom zosmiešňujúcich fotografií. Tak ako v offline prostredí, aj v prostredí Facebooku na jednej strane používatelia prichádzajú do kontaktu s negatívnymi aktmi, a taktiež ich môžu iniciovať.

Aspoň jeden negatívny akt prostredníctvom Facebooku voči inému človeku za posledného polroka iniciovalo 49,7% detí a 63,1% adolescentov. Z toho najčastejším vykonaným (v časovom intervale aspoň raz za mesiac) negatívnym aktom v období za posledného polroka sa ukázalo byť urážanie niekoho v čete. U adolescentov sa preukázali ako ďalšie najčastejšie negatívne akty zosmiešnenie niekoho urážlivým komentárom, zneužitie fotografie na zosmiešnenie niekoho iného a odoslanie fotografie s nevhodným obsahom niekomu inému.

Aspoň s jeden z negatívnych činov prostredníctvom Facebooku za posledného polroka zažilo 51,7% detí sa 71,9% adolescentov. Najčastejšie zažili ohováranie a vysmievanie v čete.

13,1% detí a 5,5% adolescentov hovorí, že zažíva kyberšikanovanie- opakované zažívanie negatívnych aktov na internete celkovo, nielen na Facebooku aspoň raz za týždeň v období posledného polroka.

Bližšie o tejto problematike pojednáva časť Riziko, kyberšikanovanie a zranenie po zážitku negatívneho aktu na str. 21.

Bezpečnosť

Jedným z faktorov, ktorý prispieva k eliminovaniu zbytočného rizika, je poznanie bezpečnostných opatrení v podobe zabezpečovania si súkromia profilu a v prípade potreby vedomosť o tom, ako sa zachovať po zažití negatívnych javov. Prvým krokom je vedomie, že zverejnené osobné údaje môžu viesť k ich zneužitiu. V tejto súvislosti sme analyzovali zverejnené údaje o sebe. Pre všetkých používateľov Facebooku (nielen pre priateľov) zverejnilo svoje priezvisko 54,9% detí a 69,4% adolescentov, celý dátum narodenia 16% detí a 27,3% adolescentov, presnú adresu 6,3% detí a 3,9% adolescentov a svoj telefón 4% detí a 2,2% adolescentov. Čím viac informácií používateľa zverejnia všetkým, tým viac sa zvyšuje riziko možnosti vyhľadania používateľa niekým, kto môže mať zámer ich zneužiť. Percento detí, ktoré zverejnili adresu bydliska, síce nie je štatisticky vysoké, ale v reálnych číslach to poukazuje na potrebu osvety medzi používateľmi, aby nepodceňovali tieto riziká.

Ďalším krokom v bezpečnostných opatreniach sú zručnosti v nastavovaní súkromia svojho profilu, preto sme skúmali to, či respondenti vedia o týchto nastaveniach a či ich vedia použiť. 50,7% detí a 81,4% adolescentov uvádza, že dokážu zmeniť nastavenie viditeľnosti informácií pre rôznu šírku publika. Spomedzi respondentov 57,4% detí a 75,3% adolescentov si svojpomocne poradilo s potrebou vylúčiť nežiaduceho priateľa zo svojho zoznamu a časť detí (8,6%) a adolescentov (4,2%) k tomu potrebovala pomoc niekoho iného. Takmer štvrtina detí sa rozhodla ukončiť facebookové priateľstvo, pretože sa jednalo o osobu, ktorá im spôsobovala nepríjemné zážitky cez internet. U detí medzi najčastejšie dôvody k tomu, aby neakceptovali alebo ukončili priateľstvo, boli osobné antipatie, skúsenosť s negatívnym zážitkom v interakcii s danou osobou, vytratenie priateľstva a kontaktovanie s osobou, ktorú nepoznali. Medzi adolescentmi bolo najrozšírenejším dôvodom pre neakceptovanie alebo ukončenie priateľstva vytratenie priateľstva a kontaktovanie osobou, ktorú nepoznali. Približne rovnaké zastúpenie detí (16,3%) aj adolescentov (15,8%) ukončilo alebo nerozvinulo priateľstvo s osobou, ktorú upodozrievali, že komunikuje prostredníctvom falošnej identity (alebo ju odhalili). Približne pätina detí aj adolescentov uvádzala, že nepotrebovali vylúčiť nikoho zo zoznamu priateľov alebo blokovať nejakú osobu (⁴⁹, ⁵²)

Bližšie informácie o tejto téme sú na str. 41. v kapitole Zručnosti detí a adolescentov pri bezpečnom používaní Facebooku.

Sociálne interakcie na Facebooku

Pre mladých býva často ukazovateľom popularity na Facebooku počet priateľov a počet kladných reakcií na nimi zverejnené obsahy (³). Vyšší počet kontaktov v zozname priateľov zároveň zvyšuje možnosť pozitívnych spätných väzieb a ďalších interakcií (nielen) na Facebooku. Priemerný počet priateľov medzi deťmi je 164 a u adolescentov 224. Avšak počet priateľov, s ktorými prebieha častejší virtuálny kontakt je nižší – v priemere u detí 59 a u adolescentov 55.

Skúmali sme, či respondenti majú snahu kontaktovať ľudí, s ktorými sa nikdy pred tým nestreli, pretože je to považované za riskantnú aktivitu. Ochota vstúpiť do interakcie s niekým neznámym zvyšuje riziko, že sa používatelia stanú obeťou manipulácie, sledovania alebo zneužitia. Aj keď oproti ostatným aktivitám je táto menej rozšírená, z celkového pohľadu je dôležité zistenie, že takmer každé tretie (31,7%) dieťa a každý štvrtý adolescent (25,9%) na Facebooku vyhľadali neznámych ľudí.

Medzi svojich priateľov si 8,9% detí a 10,8% adolescentov pridalo aj ľudí, ktorých nikdy pred tým nestreli tvárou v tvár. Livingstone a kol. ⁽²⁾ uvádzajú, že 12% detí si pridá medzi priateľov osobu, ktorú nepozná. Z našich výsledkov ďalej vyplýva, že 20% detí a 29,4% adolescentov zrealizovalo stretnutie, ktoré si dohodli prostredníctvom Facebooku s niekým, koho nikdy pred tým nestreli. Takmer všetci o tom niekomu povedali (89,3% detí a 95,8% adolescentov) ⁽⁴⁹⁾.

Tieto výsledky poukazujú na potrebu osvety medzi používateľmi, aby vedeli akým spôsobom je možné znížiť riziko vyplývajúce zo stretnutia s niekým, koho spoznali cez Facebook. V podstate to nemusí byť za každých okolností úplne neznáma osoba, môže sa jednať o kamaráta niečieho kamaráta alebo človeka, ktorý je známy alebo sa stretávajú v jednej skupine. Aj keď v mnohých prípadoch je pravdepodobné, že nebezpečenstvo nehrozí, na druhej strane pri konfrontovaní sa s rizikami je odporúčané byť informovaný a postarať sa minimalizovanie prípadného poškodenia, zvýšenie odolnosti. Na stretnutie s osobou, ktorá bola len Facebookom sprostredkovaný kontakt od kamaráta, je napríklad dobre neisť sám. Spreádzanie dôveryhodným/i kamarátom/mi zníži pravdepodobnosť fyzického aj psychického poškodenia.

2.2. SEBAODHAĽOVANIE A ZABEZPEČENIE SÚKROMIA NA FACEBOOKU

Koncept sebaodhaľovania bol skúmaný a popísaný už Lewinom v roku 1936 a následne bol definovaný ako akákoľvek informácia, ktorú o sebe osoba v komunikácii odhaľuje druhej osobe/osobám ⁽¹⁴⁾. V kontexte využívania internetu a špecificky sociálnych médií, ktoré svojou povahou poskytujú bohatý priestor pre sebaaprezentovanie a zdieľanie informácií s druhými, sa stávajú významnými faktory **sebaodhaľovanie** na sociálnych sieťach (množstvo a povaha informácií a obsahov, ktoré osoba zdieľa publiku) a **zabezpečovanie súkromia používateľského profilu** (šírka publika, ku ktorej sa vyjadrená informácia dostane). Výskumne už bola osvetlená nevyhnutnosť odlišovať ich ako dve dimenzie súvisiace s odlišnými premennými ⁽¹⁵⁾. Za obzvlášť nebezpečnú považujeme nekontrolovanú kombináciu oboch premenných a teda to, keď osoba nemá prehľad o tom, čo všetko zverejňuje na sociálnej sieti a nevie o možnosti nastavenia súkromia alebo si nastavenia súkromia spravovať nedokáže.

Sebaodhaľovanie v prostredí sociálnych médií, špecificky sociálnych sietí (Facebook) je typickým fenoménom, ktorý možno pokladať za „**riskantnú príležitosť**“. Prináša mladým príležitosti ako napríklad zábavu, nadväzovanie a rozvíjanie vzťahov, pocit príslušnosti do skupiny, nadobúdania pocitu relatívnej blízkosti a dôvery s rovesníkmi ^(16, 17, 18), formovanie

identity, sebatvrdenie. Byť viditeľným prostredníctvom zdieľaných obsahov na Facebooku je adolescentmi vnímané ako významný aspekt popularity (¹⁶). Sebatvrdenie prostredníctvom spätnej väzby na ich prejavenú identitu im ju pomáha vytvárať a upevňovať, a taktiež má vplyv na ich sebaúctu (¹⁹, ³⁷, ⁸). Tým sa potreba mladých angažovať sa vo vytváraní svojich profilov zdá byť prirodzená vzhľadom na vývinové obdobie a príležitosti, ktoré špecifiká Facebooku poskytujú.

Z diskurzu adolescentov na tému príležitosti a riziká internetu vyplýva, že riziká súvisiace so zverejnenými obsahmi na sociálnej sieti sami pokladajú za najväčšie online hrozby. Znepokojuje ich práve zneužitie profilov a osobných informácií, nabúranie do profilu, zneužitie zverejnených fotografií, verejný výsmech a poníženie na sociálnych sieťach, kyberšikanovanie. Pre mladých to boli jedny z najpodstatnejších rizík, dôležitejšie ako napr. možné riziká vyplývajúce zo vzhliadnutia nežiaducich online obsahov, s ktorými sa pri surfovaní stretnú (²⁰, ³). Rovnako však adolescenti prejavili značné vedomosti ohľadom potreby kontrolovať šírku publika pri zdieľaní svojich obsahov na Facebooku tak, ako aj ich údajnej zručností to realizovať. Možno o tom diskutovať, lebo napriek zistenej vedomosti o tom, že je treba kontrolovať súkromie zdieľaného adolescentmi, bola zároveň zistená vysoká frekvencia odhaľovania osobných informácií v ich profiloch na Facebooku a mnoho verejne zdieľaných obsahov (²¹, ²², ³).

Zabezpečenie súkromia na Facebooku

Z aktuálnych výsledkov vyplýva, že súkromie svojho profilu si zabezpečuje 84% adolescentov (15 - 18 rokov) a 55,4% detí (11 - 13 rokov). Viac než pätina detských respondentov má profil verejný, lebo si ho nevie zabezpečiť, a 11,6% detí, pretože to nepokladá za dôležité. Adolescenti sú v zabezpečovaní profilov už dôslednejší a nevedomosť, nedostatok zručností je výrazne nižší. Profil si nechávajú verejný častejšie zámerne (6,8%) ako z nevedomosti (4,6%), ale stále dosť ich o tom prehľad nemá (5,1%). Dvakrát toľko detí čo adolescentov má profil verejný preto, lebo jeho zabezpečovanie nepokladá za podstatné, čo vypovedá o nedostatočnom kritickom uvažovaní alebo nedostatku povedomia o možných online rizikách.

Napriek tomu sa nájdu aj tí (21% detí a 9,8% adolescentov), ktorí profil zabezpečený majú, aj keď priznajú, že to nedokážu nastavovať sami. Vyplýva z toho, že im s tým niekto pomohol, rovesníci alebo rodičia alebo niekto ďalší. V takom prípade Facebook pokračuje v nastavení súkromia podľa prednastavenej šírky publika automaticky. Z tohto pohľadu sa zdá byť opodstatnené deti pri nedostatočných vedomostiach a zručnostiach v používaní internetu sprevádzať, teda postarať sa o zabezpečenie súkromia ich profilov, a zároveň ich tak učiť.

TABUĽKA.Č. 5

Zabezpečenie súkromia profilu detí a adolescentov

	Deti (N=350)	Adolescenti (N=545)
Zabezpečené súkromie profilu	55,4%	84,0%
Nezabezpečené súkromie (profil verejný)	44,6%	16,0%
nie, nie je to dôležité	11,7%	6,8%
nie, neviem ako sa to robí	20,9%	4,6%
neviem	12,0%	5,1%

Sebaodhaľovanie na Facebooku

Zaujímalo nás, aký typ informácií deti a adolescenti na Facebooku zdieľajú. Zamerali sme sa na tie, ktorých zverejnenie, najmä v prípade nezabezpečeného zdieľania, predstavuje zvýšené riziko - teda hlavne na osobné informácie.

TABUĽKA. Č. 5

Počet respondentov (v percentách), ktorí zverejnili vo svojom facebookovom profile jednotlivé informácie pre neobmedzenú šírku publika

	Deti (N=350)	Adolescenti (N=545)
Svoje priezvisko	55,4%	84,0%
Celý dátum narodenia	44,6%	16,0%
Presnú adresu	11,7%	6,8%
Telefónne číslo	20,9%	4,6%
Fotografia - vlastný portrét	12,0%	5,1%

Tak deti ako aj adolescenti, ktorí majú verejný profil, doň zároveň vpisujú signifikantne viac osobných informácií ako tí, ktorí si jeho súkromie zabezpečujú. Platí to pre všetky preverované typy informácií (priezvisko, presná adresa, e-mail, telefónne číslo) ⁽²³⁾. Zároveň častejšie nevedia, či sa dané obsahy v ich profile vyskytujú a ako ich majú zabezpečené. Zdá sa, že zodpovednejší prístup k bezpečnému používaniu sociálnych sietí býva komplexnejší. Tí, ktorí majú profil verejný, sú zároveň častejšie tí, ktorí o ňom nemajú prehľad a rovnako tak signifikantne častejšie im chýba vedomosť/zručnosť v tom, ako to urobiť.

Presnejšiu adresu si do profilu vyplňa 56,6% detí a 41,7% adolescentov, telefón 42,2% detí a 28,4% adolescentov. Fotografie zverejňuje na Facebooku väčšina detí (92, 9%) a takmer každý adolescent (98,3%). Dôležité však je, ako sú citlivé informácie a obsahy zabezpečené, pre prehľad vid' Tabuľka. č. 6.

TABUĽKA.Č. 6

Zdieľanie informácií vo facebookovom profile detí (N=350) a adolescentov (N=545)

Informácie		Priezvisko	Mesto	Presnejšia adresa	Email	Telefón	Škola	Informácie o rodine	Fotografie- vl. portrét
Nemám to vyplnené	Deti	3,4%	11,1%	43,4%	17,7%	58,0%	33,4%	30,6%	7,1%
	Adolescenti	5,0%	12,5%	58,3%	20,9%	71,6%	12,8%	23,7%	1,7%
Mám to vyplnené	Deti	96,6%	88,9%	56,3%	82,3%	42%	66,6%	69,4%	92,9%
	Adolescenti	95,0%	87,5%	41,7%	79,1%	28,4%	87,2%	76,3%	98,3%
všetci - verejný	Deti	54,9%	29,7%	6,3%	18,3%	4,0%	13,7%	3,6%	20,3%
	Adolescenti	69,4%	36,9%	3,9%	18,5%	2,2%	36,5%	5,5%	7,0%
priatelia a ich priatelia	Deti	8,9%	8,0%	3,7%	6,6%	3,1%	5,1%	4,3%	10,3%
	Adolescenti	6,2%	10,5%	3,9%	8,3%	1,3%	12,3%	7,2%	15,6%
len priatelia	Deti	27,1%	40,6%	31,1%	38,9%	22,9%	30,9%	40,3%	55,1%
	Adolescenti	15,8%	34,7%	26,1%	39,6%	18,3%	33,2%	52,1%	67,9%
prispôsobené	Deti	1,7%	2,6%	4,3%	3,1%	1,4%	2,0%	6,0%	2,0%
	Adolescenti	0,4%	0,9%	1,5%	4,0%	2,2%	0,7%	4,8%	4,8%
neviem	Deti	4,0%	8,0%	11,1%	15,4%	10,6%	14,9%	12,6%	5,1%
	Adolescenti	3,3%	4,6%	6,4%	8,6%	4,4%	4,4%	6,8%	3,1%

S čím súvisí nezabezpečené zdieľanie

V roku 2010 42,5% európskych detí vo veku 11 - 13 rokov tvrdilo, že si dokážu sami meniť súkromie na profile sociálnej siete (⁴). V nami realizovanom výskume, pre účely ktorého prebiehal zber dát o dva roky neskôr na Slovensku, na identickú otázku odpovedalo kladne 68% detí toho istého veku, 11 - 13-ročných. Pomerné veľký rozdiel môže súvisieť s trendom znižovania veku, v ktorom sa deti začínajú angažovať na Facebooku, ako aj s dva roky dlhšie trvajúcou osvetou ohľadom príležitostí a rizík online prostredia.

Deti a adolescenti naplno využívajú príležitosti sociálnych sietí. Profily na Facebooku si zakladajú vo veku, keď ešte nie všetky majú dostatočné technické zručnosti, skúsenosti a kritické myslenie na to, aby sa postarali o online bezpečnosť. 70% z 11 – 13-ročných respondentov si založilo profil už vo veku 7 - 10 rokov a predpokladáme, že keď by sme sa to spýtali detí deväťročných, prišli by sme na ešte nižší priemerný vek zakladania facebookových účtov. Vedomé regulovanie veľkosti a povahy publika, s ktorým používateľ zdieľa aktivity a obsahy na Facebooku, patrí medzi spôsoby, ktorými je možné redukovať riziká na sociálnej sieti.

Verejný profil majú deti a adolescenti nezávisle od času tráveného aktivitami na internete a na Facebooku. Samotný čas a angažovanosť v online aktivitách (na internete celkovo) teda

nevedie k zodpovednejšiemu používaniu. Podobne signifikantne nesúvisí ani s frekvenciou návštev tejto stránky a s celkovou angažovanosťou vo Facebooku. Znamená to, že samotným častejším používaním sa nestávajú zručnejšími alebo obozretnejšími používateľmi Facebooku a používajú isté aplikácie pravidelne a dlhodobo aj bez toho, aby ich vedeli zodpovedne spravovať.

Významnú rolu však zohrávajú konkrétna zručnosť v nastaveniach. V realizovanom výskume sa 32,1% detí a 13,5% adolescentov vyjadrilo, že si samostatne nevie nastavovať súkromie obsahov zverejňovaných vo svojom profile. Medzi deťmi s verejným profilom je štatisticky významne viac tých, ktorí si súkromie svojich profilov zabezpečovať samostatne nedokážu (¹²).

V skupine detí aj v skupine adolescentov sa preukázalo, že miera zručnosti klesá s narastajúcou mierou reštriktívnej mediácie. Podstatná sa preto javí, najmä u mladších detí, vhodná rodičovská, školská či rovesnícka mediácia používania internetu a jeho aplikácií. Miera zručnosti v bezpečnom spravovaní profilu na Facebooku (nastavenie súkromia profilu, zablokovanie nežiaducej osoby, vylúčenie nežiaduceho kontaktu zo zoznamu svojich priateľov, nahlásenie osoby alebo príspevku administrátorovi) je vo významnom vzťahu s reštriktívnou rodičovskou mediáciou.

Viac o rodičovskej mediácii a jej vzťahu s deťmi a adolescentmi vid' kapitola Zručnosti detí a adolescentov pri bezpečnom používaní Facebooku na strane 41.

V porovnaní s deťmi so zabezpečeným súkromím profilu tie deti, ktoré majú svoj profil verejný, na otázku *Ako tvoji rodičia pristupujú k tvojmu používaniu Facebooku?* signifikantne častejšie odpovedajú *Je im to jedno, nezaujímajú sa o to*, u adolescentov bol tento rozdiel taktiež štatisticky významný.

U detí aj u adolescentov platí to, že oproti tým, ktorí si svoj profil zabezpečujú, respondenti s verejnými profilmi referujú o signifikantne menšom prehľade ich rodičov o tom, čo robia a zažívajú na internete (internetu celkovo, nielen Facebooku). U adolescentov dokonca zabezpečenie súkromia profilov štatisticky významne súviselo s tým, do akej miery hodnotili rodičov ako užitočných pri sprevádzaní internetom. Adolescenti, ktorí spravujú súkromie svojich účtov hovoria o svojich rodičoch ako o významne užitočnejších v porovnaní s adolescentmi, ktorí majú svoj profil verejný.

Záujem rodičov o to, čo ich deti robia a zažívajú na internete a na Facebooku, je vo vzťahu s ich zručnosťami alebo (a) sprevádzaním pri nastavovaní súkromia profilu. Taktiež je nutné podotknúť, že spôsob mediovania internetu je v úzkom vzťahu s celkovým výchovným štýlom rodičov a vypovedá aj o kvalite ich vzájomných vzťahov (²⁴). Preto je možné usudzovať, že aj spolu s premennou *prehľad o tom, čo ich dieťa robí na internete a na sociálnej sieti*, tvoria komplexný obraz rodičovského správania, ktorý je charakteristický záujmom, ochotou byť na blízku a sprostredkovať zručnosti a vedomosti.

Najmä pri mladších deťoch odporúčame, aby sa rodičia zaujímali (aj) o online aktivity svojich detí, a aby sa deťom informácie o bezpečnom používaní sociálnej siete dostali včas, aby mohli online benefity využívať s čo najnižšou mierou rizika.

2.3 RIZIKO, KYBERŠIKANOVANIE A ZRANENIE PO ZÁŽITKU NEGATÍVNEHO AKTU

Jedným z primárnych podnetov, ktorý podnietil vznik tohto výskumu, bol názor panujúci medzi rodičmi z našej poradenskej praxe, že Facebook je pre deti a mládež príliš rizikový a riziko prevyšuje pozitíva tejto stránky. Čo sa týka negatívneho dopadu na osobnosť adolescentov dali sme si za cieľ preskúmať mieru, do akej sú mladí používatelia zraniteľní a zranení po zážitku rizikovej situácie, tzv. negatívneho javu na Facebooku.

Pri aktivitách na internete sa deti často dostanú do kontaktu s negatívnymi javmi/ aktmi (video s násilným obsahom, ohováranie na sociálnej sieti a pod.). Pod negatívnym javom/ aktom rozumieme taký obsah alebo správanie, ktoré sa v internetovom prostredí bežne vyskytuje, no nesie riziko emocionálneho zranenia jednotlivca. Každé dieťa alebo adolescent spracováva túto skúsenosť inak, a preto nie u každého musí nutne nasledovať zranenie. Z prieskumu EU Kids Online vyplýva, že len tretina adolescentných používateľov internetu po stretnutí s negatívnym javom prežívala negatívne emócie ⁽⁹⁾, čo sa potvrdilo aj v našom výskume (viď nižšie).

Negatívne javy/ akty môžeme rozdeliť do troch oblastí:

- Obsah – nevyžiadané stránky, texty, videá, fotografie s násilným, sexuálnym, šokujúcim obsahom.
- Správanie – zverejňovanie osobných údajov, vlastných odhalených fotografií, nedostatočné nastavenie súkromia na profile.
- Kontakt – offline stretnutia s osobami, ktoré používateľ pozná iba z online prostredia a nemá o nich bližšie informácie.

V našom autorskom dotazníku sme sledovali, s ktorými negatívnymi javmi a ako často za posledných šesť mesiacov sa stretli naši respondenti – deti (11 - 13 rokov) a adolescenti (15 - 18 rokov). Zároveň nás zaujímalo, ako sa cítili po zážitku negatívneho javu – miera rozrušenia (hnev, smútok, hanba – trochu, dosť, silno) a dĺžka rozrušenia (prešlo ma to hneď, trvalo to pár dní, týždňov, mesiacov).

Konkrétne sme sa pýtali na nasledovné situácie na Facebooku:

- Zverejnenie ponížujúcej fotografie.
- K zverejneným obsahom, ktoré mi vadili, ponížili ma, či zosmiešnili, ostatní pridávali urážlivé alebo výsmiešné komentáre.
- Nieкто sa mi vysmieval alebo mi nadával (v čete, správach).
- Nieкто ma ohováral.
- Nieкто o mne šíril nepravdivé informácie.
- Nieкто vyžadoval, aby som mu poslal svoju fotografiu alebo video.
- Nieкто mal „sexuálne narážky“ alebo komentáre, ktoré mi boli nepríjemné.
- Nieкто mi robil návrhy na sex alebo na niečo podobné.
- Nieкто sa mi vyhrážal, zastráňoval alebo ma vydieral.
- Stalo sa mi, že nieкто opakovane žiadal – naliehal, aby som si ho pridal za priateľa, aj

keď som si ho nechcel pridať.

- Nieкто sa mi „nabúral“ do profilu (použil moje prihlasovacie meno a heslo) bez toho, aby som o tom vedel.
- Nieкто mi ukradol alebo zneužil facebookovú identitu.
- Nieкто zneužil moje osobné údaje, ktoré mám zverejnené na facebookovom profile.
- Mám pocit, že ma nieкто ignoruje alebo som bol vyradený z kolektívu.
- Stali sa mi iné sprosté alebo zraňujúce veci.

V tejto kapitole budeme porovnávať vekové skupiny s ohľadom na rozdielnosť ich prežívania a vnímania seba, svojich sociálnych vzťahov, rozdielnú úroveň kritického myslenia. Deti ešte v menšej miere dokážu objektívne zhodnotiť svoje schopnosti, obmedzene vnímajú svoje telo a pocity a ťažšie ich dokážu popísať. Výstup z niektorých diagnostických metód preto môže byť do určitej miery skreslený, čo však berieme do úvahy a interpretujeme.

Aspoň jeden negatívny akt na Facebooku zažila polovica detí (51,7%) a 71,9% adolescentov. Tento rozdiel vysvetľujeme nižšou aktivitou, slabšími digitálnymi zručnosťami a reštriktívnym pôsobením rodičov vo vekovej skupine mladších respondentov a zároveň s rozdielmi v komunikácii vzhľadom na vek (špecifiká sociálnej interakcie v jednotlivých vekových skupinách popisujeme nižšie).

V skupine detí len tretina (35,9%) tých, ktorí zažili negatívny akt, hovorí o pociťovaní mierneho až silného rozrušenia. Pociťovali vo väčšej miere smútok, hanbu alebo hnev po dobu pár týždňov až mesiacov. Ostatní uvádzali prežívanie týchto emócií len pár hodín až dní. Z 392 adolescentov, ktorí za posledných šesť mesiacov zažili aspoň jeden negatívny akt, takmer tri štvrtiny (72,2 %) uvádzajú žiadne alebo len minimálne následné emocionálne rozrušenie. Výrazne vyvedených z rovnováhy sa cítilo 27,7 % adolescentov (tab. č. 7) ⁽²⁶⁾.

TABUĽKA . Č. 7

Počty detí a adolescentov udávajúcich rôznu mieru emocionálneho zranenia po zážitku negatívneho aktu na Facebooku

Emoc. rozrušenie \ Vek	Deti (N= 181)	Adolescenti (N=392)
Žiadne	37,6%	38,0%
Malé	26,5%	34,2%
Mierne	27,1%	19,9%
Silné	8,8%	7,9%

Možno teda povedať, že vo väčšine prípadov sa rizikový potenciál negatívnych aktov nerozvinul do emocionálneho zranenia, išlo len o chvíľkové rozčúlenie. Menšiu mieru zranenia u adolescentov môžeme vysvetliť do istej miery aj tým, že ich bežná forma komunikácie zahŕňa aj prudšie hádky, uštipačné poznámky, výsmešné komentáre. Podobné prejavy im prídu všedné, a preto vo väčšine príjemateľa iba aktuálne vyvedú z miery, no rozčúlenie rýchlo vyprchá. V skupine mladších detí prebieha komunikácia inou formou.

Tvárou v tvár si ešte bežne nedovolia expresívne sa vyjadrovať, hádky a výsmech sú vnímané ako niečo negatívne, nie všedné, takže spomínané akty hodnotia negatívnejšie a zraňujúcejšie. Nami získané výsledky zodpovedajú zisteniam kolektívu S. Livingstonovej ⁽⁹⁾, podľa ktorých 18 až 32 % opýtaných žiakov vo veku 9 – 16 rokov pociťovalo silné nepríjemné emócie po zážitku negatívneho javu.

Faktory súvisiace s mierou emocionálneho rozrušenia po zážitku negatívneho aktu

Pravdepodobnosť zážitku negatívneho javu ovplyvňuje aj čas strávený na internete a online aktivity. Adolescentní používatelia, ktorí trávajú na internete viac času a majú širší repertoár online aktivít, sa s negatívnymi javmi na internete stretávajú častejšie. Avšak, čím sú ich digitálne zručnosti rozvinutejšie, o to menšia je pravdepodobnosť emocionálneho zranenia ⁽²⁵⁾.

Osobnostné premenné

Pri bližšej analýze sme identifikovali štatisticky významný rozdiel v miere úzkostnosti, neurotizmu a extroverzie medzi skupinou zranených a nezranených adolescentov. Menej rozrušení adolescenti boli oproti tým veľmi rozrušeným signifikantne menej úzkostní a neurotickí a signifikantne viac extrovertovaní. Je možné, že tieto osobnostné črty sú predpokladom pre vyššiu online-rezilienciu. Rozdiel v miere narcizmu medzi oboma skupinami sa ukázal ako štatisticky nevýznamný (bližšie informácie vid' ²⁶ Szamaranszká, 2014 - Tabuľka č. 5).

V skupine detí sa ako štatisticky významným ukázal rozdiel v miere úzkostnosti, rozdiel v ostatných premenných medzi skupinou veľmi a slabo rozrušených sa ukázal štatisticky nevýznamný. Úzkostnejšie deti ťažšie zvládajú riziká a sú zraniteľnejšie v záťažových situáciách (aj v online prostredí).

V danom vývinovom období nie je kritické myslenie a sebaponímanie ešte plne rozvinuté. Deťom sa ich vlastná osobnosť ešte ťažko hodnotí a odpovede v danom teste môžu byť nevalidné. Prežívanie a vnímanie obáv a strachov, sýtiacich osobnostnú črtu – úzkosť, je intenzívnejšie ako iných osobnostných charakteristík, a preto mohli jednoznačnejšie a konzistentnejšie odpovedať.

Pre extrovertovanejších jednotlivcov je charakteristický entuziazmus, asertivita a výrečnosť ⁽²⁷⁾, vyššia miera reziliencie ⁽²⁸⁾. Nepripúšťajú si príliš kritiku, ľahšie si ustrážia osobné hranice. V prípade potreby majú širšiu základňu sociálnej podpory. Neurotizmus sýti tendencia k prežívaniu negatívnych emócií a slabšia kontrola impulzov ⁽²⁷⁾, jednotlivci s vyššou mierou neurotizmu sú menej rezilientní ⁽²⁸⁾. Rozrušujúci obsah na internete a Facebooku ich ľahšie vyvedie z rovnováhy, podnieti obavy z negatívnej reakcie okolia. Aj neutrálnym obsahom môžu pripisovať emocionálny náboj. Môžu mať tendenciu uzatvárať sa do seba a nevyhľadávať sociálnu oporu vo svojom okolí.

Množstvo negatívnych javov, s ktorými sa žiaci stretli, môže byť skreslené tým, že zážitok z nich nemusel vyvolať výraznú emóciu, zabudli naň a v odpovediach sa neobjavil. Podporuje to pomer detí, v ktorých negatívny jav nezanechal nepríjemné pocity. Predpokladáme tiež, že v položkách zameraných na iniciáciu negatívnych aktov boli respondenti rezervovaní a nie

všetci odpovedali pravdivo, predovšetkým v prípade položiek zameraných na zneužitie osobných údajov a posielanie sexuálnych obsahov.

Spokojnosť s rovesníckymi vzťahmi

K častejšiemu zažívaniu negatívnych aktov dochádza aj v prípade detí a adolescentov s nižšou kvalitou interpersonálnych vzťahov, ktorí trávajú nadpriemerne veľa času na internete za účelom saturácie sociálneho kontaktu⁽²⁹⁾.

Deti a adolescenti z našej vzorky, ktorí sú nespokojní so svojimi rovesníckymi vzťahmi, zažívajú viac negatívnych aktov offline aj online ako tí spokojní. Najčastejšie zažívali izolovanie zo skupiny/ kolektívu, čo je vo vzťahu s nedostatočnou sociálnou podporou, zosmiešnenie pridaním ponížujúcej fotografie, nabúrание sa do ich profilu a zneužitie údajov, ktoré tam mali uvedené. Miera emocionálneho zranenia po zážitku negatívneho aktu na Facebooku negatívne korelovala s mierou spokojnosti s rovesníckymi vzťahmi. Deti a adolescenti nespokojní so svojimi priateľstvami uvádzajú vyššiu mieru zranenia a dlhšie pretrvávanie týchto negatívnych pocitov. Predpokladáme, že v offline prostredí nemajú silnú podporu zo strany priateľov, ktorí by sa ich zastali, čo je paralelou online prostredia⁽⁵⁰⁾.

Copingové stratégie

Ďalším dôležitým faktorom pôsobiacim na prežívanie emocionálneho zranenia po zážitku negatívneho aktu je aj zvolená copingová stratégia. Tie môžeme rozdeliť do troch skupín⁽¹⁾: v prípade **fatalistickej/ pasívnej stratégie** absentuje iniciatívne riešenie situácie zo strany poškodenej osoby, pri **komunikatívnej stratégii** volí poškodený rozhovor s dôveryhodnou osobou a **proaktívna stratégia** zahŕňa ochotu konať a zároveň reálnu akciu pri čelení problému s cieľom redukovať alebo eliminovať ďalšie zranenie.

Vandonincková a kol.⁽³⁰⁾ vyvrátili mýtus, že by emocionálne zranené deti a adolescenti po zážitku negatívneho aktu zostávali pasívne. Ďalej tvrdili, že zdôverenie sa rodičovi s problémom v sebe zahŕňa aj riziko reštrikcií v ďalšom používaní internetu. Rozhovor s rovesníkmi má často skôr terapeutický význam, nemusí priamo vyriešiť príčinu problému, no pomôže dieťaťu lepšie spracovávať negatívne emócie.

Našich probandov sme sa pýtali, čo (ak vôbec niečo) urobili po zážitku nepríjemnej situácie na Facebooku. Zaujímalo nás, či a ako ich copingové stratégie súvisia s mierou ich rozrušenia. Výsledky⁽⁵¹⁾ vypovedajú o tom, že takmer 18% zo 113 zranených detí nespravilo nič. Išlo väčšinou o tých, ktorí prežívali slabé zranenie, no v porovnaní so staršou skupinou bolo zastúpených viac detí s vyššou mierou zranenia. Takmer polovica zranených si zvolila len jednu stratégiu a čím rástla miera zranenia, tým viac stratégií žiaci použili.

Pätina zo zranených adolescentov uvádza, že nekonali vôbec. Pozitívne treba vnímať fakt, že medzi neaktívnych patrili v absolútnej väčšine žiaci prežívajúci len slabé emocionálne zranenie. Len jednu copingovú stratégiu použilo 40,33% zranených adolescentov. Dve a viac (až 6) stratégií vyskúšali dve pätiny adolescentov. Prírodzene, čím väčšie rozrušenie zažívali, tým väčší repertoár copingových stratégií využili na ošetrenie svojej situácie.

Deti s vyššou mierou zranenia využívali všetky stratégie okrem pasívnej (*Dúfal som, že problém zmizne sám*) častejšie v porovnaní s menej zranenými. Deti sa danú situáciu najčastejšie snažili riešiť sami (41,6%), pričom čím silnejšie zranenie pociťovali, tým viac

volili túto stratégiu. Pozitívne vnímame vlastnú aktivitu. Predpokladáme, že deti dostatočne verili vlastným zručnostiam a skúsili prebrať kontrolu nad vzniknutou situáciou. V prípade zlyhania zvolenej copingovej stratégie, sa deti nevzdávali a pristúpili k novej stratégii, resp. stratégie kombinovali (napr. proaktívnu a komunikatívnu).

Druhou najvyužívanejšou bola práve pasívna stratégia, ktorá je v určitých prípadoch veľmi účinná. Niekedy je vhodnejšie ponechať veci na pokoji, alebo nechať priestor pre tretiu stranu, ktorá problém vyrieši (hádky po čase upadne do zabudnutia, nezávislá osoba môže priniesť nový pohľad na vec a uvoľní napätie). Avšak táto stratégia môže byť v určitých prípadoch nefunkčná až kontraproduktívna (izolovanie zo skupiny, zneužitie osobných údajov). Predovšetkým, ak sa jedná o komplexnejšie šikanovanie, ktorého je negatívny akt na Facebooku len jedným z prejavov.

Tretou najčastejšou (25,7%) v celej skupine, u viac zranených respondentov druhou najčastejšou (32,3%), stratégiou bol rozhovor s rovesníkom. Rovesníci majú lepší prehľad o aktuálnych témach i problémoch, dokážu sa lepšie vcítiť, pochopiť a poradiť. Rozhovor v sebe nemusí nutne obsahovať nájdenie optimálneho riešenia, niekedy postačuje prerozprávanie a pocit, že človek nie je na problém sám. Rozhovor s rodičmi môže mať za následok obmedzenie prístupu na internet za účelom vyhnutia sa ďalšiemu riziku, moralizovanie, hľadanie vinníkov, tresty. Dôvera vo vzťahu s rodičmi umožňuje zdieľanie prežívaných ťažkostí.

Obviňovanie sa zo vzniknutej situácie nemusíme brať priamo ako copingovú stratégiu. Pripisovanie si viny môže mať negatívnu konotáciu. Neprimerané sebaobviňovanie neprispieva prežívaniu ani riešeniu situácie. V určitých prípadoch však môže pôsobiť edukatívne, používateľ reflektuje príčiny problému, prehodnocuje vlastný vklad, resp. to, ako môže postupovať v budúcnosti (nezverejňovanie osobných údajov, zbytočne nezačínať hádky). Respondenti s vyššou mierou emocionálneho zranenia sa častejšie ako ostatní obviňovali zo vzniknutej situácie.

V skupine mierne až silne zranených adolescentov je v prípade štyroch stratégií frekvencia použitia signifikantne vyššia než v skupine slabo zranených adolescentov. Nevýznamne viac použili stratégiu „Snažil som to vyriešiť sám.“, ktorá je veľmi často používaná aj slabo zranenými, a stratégiu „Povedal som to niekomu v mojom veku.“, ktorá je druhá najfrekvencovanejšia. Tieto dve stratégie používajú všetky skupiny adolescentov, ktorí zažili aspoň jeden negatívny akt. Tí, ktorí sa cítia viac zranení, zapájajú častejšie aj ďalšie stratégie (neproduktívne a zamerané na sociálnu oporu) (viď Tab. č. 8). K rozhovoru s učiteľom došlo v našej vzorke iba v prípade mierne až silne zranených starších žiakov.

Viac zranení respondenti vo väčšej miere používajú každú z uvedených stratégií, čo odzrkadľuje pozitívny vzťah medzi intenzitou zranenia a množstvom použitých stratégií. Deti častejšie oslovili s problémom rodičov a iných dospelých ako v prípade adolescentov. Dospelú autoritu ešte vnímajú ako nápomocnú, ochranársku a s väčšími kompetenciami riešiť problémy. Zároveň sami ešte nemajú toľko technických a sociálnych zručností a poznatkov, ktoré by im uľahčovali riešenie problémov. Na druhej strane adolescenti majú už rozvinutejšie kompetencie, medzi iným aj internetové zručnosti, v ktorých mnohokrát predčia

aj dospelých. Táto tendencia sa odzrkadlila aj vo vyššej frekvencii použitia stratégie – Snažil som sa to vyriešiť sám – v skupine adolescentov (⁵¹).

TABUĽKA. Č. 8

Frekvencie použitia konkrétnych copingových stratégií u detí a adolescentov

Zranenie Stratégia	Zranenie po zážitku negatívneho aktu		Slabé zranenie		Mierne a silné zranenie	
	Deti (N=113)	Adolescenti (N=243)	Deti (N=48)	Adolescenti (N=134)	Deti (N=65)	Adolescenti (N=109)
Dúfal som, že problém zmizne sám	32,7%	25,1%	35,4%	18,7%	30,8%	33%
Snažil som sa to vyriešiť sám	41,6%	55,6%	33,3%	52,2%	47,7%	59,6%
Povedal som to niekomu v mojom veku	25,7%	26,7%	16,7%	22,4%	32,3%	32,1%
Povedal som to rodičovi	15,9%	10,3%	6,3%	6,0%	23,1%	15,6%
Povedal som to učiteľovi (inému dospelému zo školy)	2,7%	1,6%	2,1%	0,0%	3,1%	3,7%
Obviňoval som sa z toho, čo zlého sa stalo.	13,3%	16%	6,3%	11,9%	18,5%	21,1%

Slabinou metódy zberu dát použitej v našom výskume je, že bohužiaľ nevytvára o vhodnosti vybranej copingovej stratégie ani o jej úspešnosti. Nemožno povedať, či vyššia miera zranenia motivovala žiaka k výberu danej stratégie alebo vybraná stratégia spôsobila vyššiu mieru zranenia.

Iniciovanie negatívnych aktov na Facebooku mladými používateľmi

Pri pohľade na problematiku z druhej strany sa musíme zamyslieť nad tým, kto tieto negatívne akty na Facebooku iniciuje. Pýtali sme sa našich respondentov, či v priebehu posledných šiestich mesiacov urobili niektorú z nižšie uvedených možností na Facebooku a ak áno, ako často (raz za mesiac, raz za týždeň, raz alebo viackrát za deň).

- Komunikoval som s niekým z falošného profilu tak, „aby sa nachytil“.
- Nabúral som sa niekomu do profilu (použil som cudzie prihlasovacie meno a heslo, bez toho aby to ten človek vedel).
- Urážal som alebo som bol inak hnusný na niekoho v čete.
- Urážal som alebo som bol inak hnusný na niekoho v komentároch na nástenke.
- Zosmiešnil som niekoho alebo som niekoho strápnil zverejnením fotky, fotomontáže, zosmiešňujúceho videa a pod.
- Poslal som niekomu škaredé alebo sprosté fotky či videá (bolo na nich niečo hnusné, krvavé, týranie, ubližovanie, desivé, sexuálne, a pod.) alebo odkaz na ne.
- Zneužil som niečie informácie (osobné údaje, ktoré má človek zverejnené na FB profile).

- Mal som na niekoho sexuálne narážky a komentáre (mohlo mu to byť aj nepríjemné).
- Robil som niekomu návrhy na sex alebo na niečo podobné.
- Niekomu som sa vyhrážal alebo som niekoho zastrášoval.
- Vydieral som niekoho.

Z našich respondentov takmer polovica detí a dve tretiny adolescentov tvrdia, že v priebehu posledného pol roka urobili aspoň jeden negatívny akt na Facebooku. Do desať percent respondentov z oboch vekových skupín v tejto dobe urobilo 10 a viac negatívnych aktov, resp. opakovane jeden a viacero (viď. Tabuľka č.9).

TABUĽKA.Č. 9

Pomer vykonania rôzneho rozsahu negatívnych aktov na Facebooku v skupine detí a adolescentov v priebehu posledných šiestich mesiacov

Negatívne akty (počet)	0	1	10 a viac
Vek			
Deti (N=350)	50,3%	16,6%	6,6%
Adolescenti (N=545)	36,9%	14,9%	9,5%

Rozdiel v počte detí a adolescentov, ktorí neinicovali žiadny negatívny čin za posledného pol roka je štatisticky významný. Vysoké percento aktérov v staršej skupine si vysvetľujeme formou komunikácie mládeže, ktorá je bohatá na expresívne výrazy, prudké emocionálne výbuchy a výmeny názorov. Taktiež je to obdobie testovania spoločenských noriem, k čomu prispieva určitá anonymita internetového prostredia (komunikácia s druhými používateľmi z falošného profilu, kompilácia fotografií stiahnutých z internetu, a pod.). Sociálna interakcia adolescentov je plná doberania sa, vtipkovania na účet druhých. Avšak určiť hranicu, kedy ide ešte o vtip, a kedy už dochádza k ublíženiu, býva pre deti veľmi náročné. A preto táto hranica naďalej zostáva výzvou pre zacielenie efektívnej prevencie (kyber)šikanovania.

Rozdiely vo vekových skupinách boli predovšetkým v sexuálnych témach, kde mali prevahu adolescenti. Deti ešte nejavia taký záujem o tému sexu, a jednak je pre nich skôr trápne o nej hovoriť. Mladší žiaci sa oproti starším snažili častejšie „nachytať“ druhých komunikovaním z falošného profilu. Facebook je pre nich ešte novinka, objavujú v tomto veku jeho možnosti a riziká.

Vo všeobecnosti adolescenti vykonávali percentuálne viac negatívnych aktov ako deti, čo súvisí s vyššie spomínanými charakteristikami komunikácie v tomto veku.

TABUĽKA. Č. 10

Porovnanie počtu detí a adolescentov pri jednotlivých typoch negatívnych aktov

Negatívne akty	Vek	Deti (N=350)	Adolescenti (N=545)
Komunikoval som s niekým z falošného profilu tak, „aby sa nachytil“.		21,1%	11%
Urážal som alebo som bol inak hnusný na niekoho v čete.		30%	40,9%
Urážal som alebo som bol inak hnusný na niekoho v komentároch na nástenke.		22,6%	35,2%
Zosmiešnil som niekoho alebo som niekoho strápnil zverejnením fotky, fotomontáže, zosmiešňujúceho videa a pod.		14,3%	23,1%
Poslal som niekomu škaredé alebo sprosté fotky či videá (bolo na nich niečo hnusné, krvavé, týranie, ubližovanie, desivé, sexuálne, a pod.) alebo odkaz na ne.		9,1%	23,9%
Mal som na niekoho sexuálne narážky a komentáre (mohlo mu to byť aj nepríjemné).		6,3%	14,9%
Robil som niekomu návrhy na sex alebo na niečo podobné.		5,4%	17,4%

Charakteristiky žiakov konajúcich negatívne akty

Rozdiely v množstve a frekvencii vykonaných negatívnych aktov možno nájsť aj v rámci jednotlivých vekových skupín našich respondentov. Považovali sme za podstatné preveriť tiež osobnostné charakteristiky detí a adolescentov a ich spokojnosť s vlastnými rovesníckymi vzťahmi, nakoľko tieto asi najviac ovplyvňujú spôsob komunikácie s druhými ľuďmi.

Osobnostné premenné

Identifikovali sme štatisticky významný rozdiel v miere extroverzie v množstve iniciovaných negatívnych aktov u adolescentov. Najmenší počet negatívnych aktov sme našli v skupine stredne extrovertovaných žiakov, ktorí majú najpriateľnejšiu komunikáciu s druhými aj s predvídaním dôsledkov svojho správania. Skupina silných extrovertov robila sumárne viac negatívnych aktov ako introverti. Introvertovanejší nemusia mať plne zvládnuté mechanizmy nadväzovania sociálneho kontaktu a v komunikácii sú neobratnejší. Silní extroverti môžu byť naopak odbrzdení a tým prekračujú osobné hranice druhých. U detí sa rozdiely nepotvrдили.

Deti a adolescenti s vyššou mierou prívetivosti a svedomitosti vykonali menej negatívnych aktov. Prívetiví ľudia citlivejšie reagujú na spätnú väzbu komunikačných partnerov a ľahšie sa dokážu vcítiť do ich pocitov. Ľudia s vyššou mierou svedomitosti intenzívnejšie premýšľajú nad budúcnosťou a dôsledkami svojich činov pre seba a druhých ľudí.

V miere narcizmu sme identifikovali len veľmi slabé rozdiely v počte iniciovaných negatívnych činov u adolescentov (u detí sa rozdiely neukázali). Pri sledovaní jednotlivých činov bol ich vyšší počet v skupine adolescentov s výraznou črtou narcizmu oproti stredne narcistickým, a konkrétne išlo o komunikovanie z falošného profilu, nabúrание sa do

cudzieho profilu, písanie nevhodných komentárov na nástenku, snaha niekoho zosmiešniť, návrh na sex.

Potvrdil sa nám predpoklad, že vysoko úzkostní respondenti oboch vekových skupín iniciovali menej negatívnych aktov oproti menej úzkostným. Anticipujú negatívne následky svojich činov, prípadne reštriktívnych opatrení pre nich samotných po tomto čine. Na druhej strane deti a adolescenti s nízkou mierou úzkostnosti nemusia mať natoľko rozvinuté inhibičné mechanizmy a následne sa môžu nechať uniesť svojimi prvotnými nápadmi bez premyslenia dôsledkov svojich činov.

Spokojnosť s rovesníckymi vzťahmi

Obe vekové skupiny mali štatisticky významne väčšiu tendenciu iniciovať negatívne akty (a to konkrétne vyhrážanie sa a sexuálne narážky a komentáre na druhých používateľov), ak boli nespokojné s kvalitou svojich rovesníckych vzťahov. Najmenej aktov sme zaznamenali v oboch skupinách u tých respondentov, ktorí boli celkom spokojní. Veľmi spokojní žiaci urobili viac negatívnych aktov, no výrazne narastal počet negatívnych aktov v skupine veľmi nespokojných detí a adolescentov.

Slabé sociálne vzťahy, nedostatočná emocionálna saturácia, obmedzená komunikácia a možnosť zdôverenia sa s radosťami a starosťami podporujú nespokojnosť mladých, nárast ich frustrácie. Ventiláciu frustrácie prostredníctvom negatívnych aktov na Facebooku môžeme chápať ako jednu z nefunkčných copingových stratégií detí a adolescentov.

2.4 OSOBNOSTNÉ PREMENNÉ A FACEBOOK

2.4.1 OSOBNOSTNÉ ČRTY A FACEBOOK

OSOBNOSŤ

V rámci skúmania obrazu správania sa detí a adolescentov v prostredí Facebooku sme sa zamerali na niekoľko osobnostných faktorov, ktoré by mohli mať vplyv na preferovanie aktivít, zvýšenú emocionálnu zraniteľnosť po zážitku negatívneho aktu, tendenciu ku konaniu negatívnych aktov a i.. Štruktúra osobnosti ovplyvňuje spôsob vnímania sveta a správania sa. Rôzne typy osobností môžu mať rozdielne tendencie reagovať na výzvu rizík a príležitostí. Rozdiely sa neviažu len k postojom, ale aj k tomu, akým spôsobom jedinec odpovedá na výzvy okolitého sveta, akú stratégiu riešenia životných situácií preferuje, a aj to, aké copingové stratégie volí a pod. Preto nás zaujímalo, či existujú vzťahy medzi osobnostnými črtami ako extroverzia, neurotizmus, prívetivosť, svedomitosť, úzkosť a narcizmus v súvislosti s tým, čo dieťa/adolescent prežíva, vytvára a čomu sa venuje na Facebooku.

Vzťah neurotizmu a svedomitosti s používateľskými návykmi a s aktivitami na Facebooku

V skupine mladších respondentov sme zistili, že čím vyššiu mieru neurotizmu majú, tým častejšie sa pripájajú na Facebook. Čím boli adolescenti emocionálne labilnejší, tým

signifikantne viac času trávili počas voľných dní na internete a významne častejšie sa pripájali na Facebook. V prípade aktivít sme zistili pozitívny vzťah neurotizmu s vytváraním vlastného profilu, písaním statusov do vlastného profilu, prezeraním si profilov kamarátov, vyhľadávaním kamarátov spomedzi neznámych ľudí, s písaním správ, četovaním s kamarátmi, písaním odkazov na nástenky kamarátov, komentármi obsahov na profiloch kamarátov, hodnotením „páči sa mi“.

Osobnostná črta svedomitosť vykazuje negatívny vzťah s časom stráveným na internete počas školského i počas voľného dňa, s frekvenciou a dĺžkou pripojenia na Facebook. Znamená to teda, že čím vyššia miera svedomitosti je u adolescentov, tým menej času trávia online aktivitami, menej často sa pripájajú na Facebook, a taktiež majú kratšie otvorenú stránku Facebooku (aj keď adolescent môže popri tom robiť iné aktivity ako len tie na Facebooku). Čím svedomitejší adolescenti, tým častejšie píše status do vlastného profilu a aj významne častejšie píše správy.

Neurotizmus, extroverzia, svedomitosť vo vzťahu k zraniteľnosti negatívnymi činmi na Facebooku

Neurotizmus

Neurotizmus sýti tendencia k prežívaniu negatívnych emócií a slabšia kontrola impulzov (²⁷), jednotlivci s vyššou mierou neurotizmu sú menej rezilientní (²⁸). Rozrušujúci obsah na internete a Facebooku ich ľahšie vyvedie z rovnováhy, podnieti obavy z negatívnej reakcie okolia. Aj neutrálnym obsahom môžu pripisovať emocionálny náboj. Môžu mať tendenciu uzatvárať sa do seba a nevyhľadávať sociálnu oporu vo svojom okolí.

To, že emocionálna stabilita pomáha mladým preniesť sa cez škodlivý potenciál negatívnych aktov, sme potvrdili našimi zisteniami ohľadom zvládania online rizík. emocionálne stabilnejšie deti aj adolescenti prežívali signifikantne menšie emocionálne zranenie po zážitku nepríjemnej situácie na Facebooku. V tom, či a do akej miery robia deti a adolescenti druhým niečo potenciálne zraňujúce, miera ich neurotizmu významnú rolu nezohrávala.

Extroverzia

Pre extrovertovanejších jednotlivcov je charakteristický entuziazmus, asertivita a výrečnosť (²⁷), vyššia miera reziliencie (²⁸). Nepripúšťajú si príliš kritiku, ľahšie si ustrážia osobné hranice. V prípade potreby majú širšiu základňu sociálnej podpory. V našom výskume môžeme potvrdiť, že emocionálne zranenie po negatívnom zážitku zažívali extrovertovaní adolescenti v menšej miere ako introvertovaní.

Zároveň sme identifikovali významnú rolu extroverzie v iniciovaní negatívnych aktov u adolescentov. Adolescenti s vysokou mierou extroverzie sa častejšie správajú k druhým na Facebooku potenciálne zraňujúco ako introvertní adolescenti, pričom najmenší počet negatívnych činov vykonali stredne extrovertovaní adolescenti. Jedným z možných vysvetlení môže byť, že introvertovanejší nemusia mať plne zvládnuté mechanizmy nadväzovania sociálneho kontaktu, a tak volia menej primerané stratégie alebo sú v komunikácii neobratnejší. Vysoko extrovertovaní môžu byť naopak viac „odbrzdení“ v medziľudskej interakcii a prekračujú osobné hranice druhých.

Svedomitosť

Svedomitosť ako osobnostná črta súvisí s anticipovaním dôsledkov svojich činov a s mierou impulzívneho správania. Naše výsledky dokazujú, že sa to týka aj virtuálneho prostredia. Vyššia miera svedomitosti ako osobnostnej črty bola spojená s menším počtom iniciovaných negatívnych činov voči iným na Facebooku.

2.5.2 SPOKOJNOSŤ S ROVESNÍCKYMI VZŤAHMI A FACEBOOK

Deti a adolescenti s vyššou mierou spokojnosti s rovesníckymi vzťahmi trávajú viac času aktivitami na Facebooku, napr. četovaním s kamarátmi. Súhlasíme s teóriou Maddena a Rainieho (³¹) o prepojení online a offline prostredia. Predpokladáme, že mladí, spokojní v offline prostredí s ich sociálnymi kontaktmi, si ich prenášajú do online prostredia a pokračujú v sociálnych vzťahoch na tejto úrovni.

Respondenti nespokojní so svojimi rovesníckymi vzťahmi zažívajú viac negatívnych aktov offline aj online ako tí spokojní. Najčastejšie zažívané negatívne akty boli ignorovanie jednotlivca zo strany kolektívu, čo je vo vzťahu s nedostatočnou sociálnou podporou; zosmiešňovanie dieťaťa pridaním ponižujúcej fotografie, nabúraním sa do profilu a zneužitím údajov, ktoré tam mali uvedené. Tí, ktorí považovali svoje rovesnícke vzťahy za neuspokojivé, uvádzali aj vyššiu mieru zranenia a dlhšie pretrvávajúce týchto negatívnych pocitov.

Deti a adolescenti nespokojní so svojimi rovesníckymi vzťahmi v štatisticky významne vyššej miere sa na Facebooku niekomu vyhrážali alebo mali sexuálne narážky a komentáre na druhých používateľov.

Viac detailov o našich výsledkoch v tejto problematike vid' ⁵⁰.

2.5.3. ÚZKOSTNOSŤ A FACEBOOK

Predpokladali sme, že ak osobnostná črta má vplyv v bežnom živote, tak by mal existovať aj vzťah vo virtuálnom priestore, pretože ten je rozšírením fyzického priestoru (¹³). Úzkosť vo virtuálnom priestore bola skúmaná z viacerých pohľadov: sociálna úzkosť v súvislosti s využitím komunikačných platforiem (³²), Kalwar et al. (³³) sa zaoberali typológiou úzkosti vyplývajúcou z používania internetu, Deepak et al. (³⁴) rozpracovávali problematiku úzkosti v spojitosti so závislosťou na internete. Medzi výskumnými zisteniami chýbal popis z pohľadu osobnosti, kde sa nazerá na úzkosť ako na pretrvávajúcu črtu, a tým determinuje istý vzorec správania a komunikovania jedinca s prostredím aj vo virtuálnom priestore. V tomto smere možno výsledky nášho výskumu pokladať za užitočné (^{35, 49}).

Dáta sme spracovávali pre jednotlivé vekové kategórie zvlášť, pretože sme očakávali, že vekový rozdiel môže ovplyvniť výsledky. Skúmali sme, či miera úzkosti súvisí s používateľskými preferenciami na Facebooku. Obe vekové kategórie sme rozdelili na 3 skupiny podľa miery úzkosti (meranou dotazníkom ŠAD): respondenti s najnižšou,

strednou a najvyššou mierou úzkostnosti a porovnávali sme ich medzi sebou v rámci vekovej kategórie. Ako závislé premenné sme si zvolili tzv. aktívne používanie Facebooku (čas, ktorý respondent venuje výlučne Facebooku), pasívne používanie Facebooku (čas, ktorý je pripojený k Facebooku, ale zaoberá sa aj inými vecami), frekvencia pripájania sa na vlastný facebookový profil a jednotlivé aktivity, ktorým je možné sa na Facebooku venovať.

V skupine detí sa ukázalo, že štatisticky významné rozdiely existujú len v niektorých aktivitách v súvislosti s mierou úzkostnosti. Najmenej úzkostné deti sa významne menej venovali tvorbe profilu, písaniu odkazov na nástenky kamarátov, komentovaniu obsahov, vytváraniu skupín a udalostí a pozývaniu do nich ako skupina detí s najvyššou mierou úzkostnosti.

U adolescentov sa ukázal vzťah úzkostnosti s aktívnym používaním Facebooku a takmer všetkými aktivitami, síce slabý, ale s prítomnými štatisticky významnými rozdielmi medzi skupinami respondentov vzhľadom na mieru úzkostnosti: vytváranie si vlastného profilu, písanie statusov, prezeranie profilov kamarátov, písanie správ, komentovanie obsahov, hodnotenie obsahov „páči sa mi“ a vyhľadávanie nových kontaktov z online prostredia. Tieto zistenia vypovedajú o vzťahu používania Facebooku a črty úzkostnosť, avšak nás zaujímalo aj to, či sa miera úzkostnosti odráža v preferencii niektorých aktivít, časovej angažovanosti a pod. Porovnávali sme teda vo všetkých možnostiach medzi sebou tri skupiny – najmenej, stredne a najviac úzkostných adolescentov. Identifikovali sme 7 signifikantných rozdielov vzhľadom na mieru úzkostnosti: vytváranie profilu, prezeranie profilu kamarátov, vyhľadávanie nových kontaktov z online prostredia, písanie správ, písanie odkazov na nástenky kamarátov, komentovanie obsahov, hodnotenie „páči sa mi“. Vo všetkých aktivitách sa významne líšili skupiny so strednou a najnižšou mierou úzkostnosti, s výnimkou aktivity prezeranie si profilov kamarátov, kde sme našli rozdiely aj medzi skupinami s najnižšou a najvyššou mierou úzkostnosti. Vo všetkých prípadoch platí, že adolescenti s nižšou mierou úzkostnosti venujú jednotlivým aktivitám signifikantne menej času. Skupiny so strednou a vysokou mierou úzkostnosti sa v meranom ukazovateli medzi sebou signifikantne nelíšia.

Môžeme povedať, že pre deti aj pre adolescentov platí, že vzťah medzi úzkosťou a mierou používania Facebooku je síce slabý, ale v niektorých aktivitách sme identifikovali štatisticky významné rozdiely medzi menej a viac úzkostnými respondentmi. Tí respondenti, ktorí disponujú menšou mierou úzkostnosti, sa v menšej miere venovali aktivitám na Facebooku. Naše výsledky možno interpretovať tak, že ak existuje štatisticky významný rozdiel medzi menej a viac úzkostnými respondentmi – s rastúcou mierou úzkostnosti rastie aj miera aktívneho používania Facebooku, aktívny záujem o niektoré aktivity. Respondenti sa vo väčšej miere venujú komunikácii a budovaniu svojho profilu. Zaujímavé je zistenie, že viac úzkostní adolescenti sa významne viac zaoberajú vyhľadávaním nových kontaktov. Je možné, že vo virtuálnej komunikácii sú viac uvoľnení, čím sa znižuje strach zo zlyhania, môže sa tu prejavovať prirodzená zvedavosť na používateľov, ktorí sú v širšom kruhu známych (kamaráti našich kamarátov) či ich túžba preveriť niektoré sociálne súvislosti. Náš výskum neodhaľuje príčiny správania sa respondentov v prostredí Facebooku, ale ponúka otázku na zamyslenie, že možno práve virtuálny priestor ponúka respondentom s vyššou mierou úzkostnosti bezpečnejšie prostredie v zmysle zníženého rizika exponovania sa distresu vyplývajúceho zo

sociálnej interakcie, a to môže viesť k zvýšenej aktivite v týchto interakciách vo virtuálnom priestore. ⁽³⁵⁾

2.5.4 SEBAÚCTA A FACEBOOK

Sebaúctu možno chápať ako zložku sebaaponímania vyjadrujúcu globálny obraz o hodnote vlastného ja, ktorý si ľudia v priebehu vývinu utvárajú a obyčajne si ho zachovávajú ako posúdenie vlastnej hodnoty ⁽³⁶⁾. Základ sebaúcty sa vytvára v detstve, napriek tomu však sebaúcta ani v ďalších vývinových obdobiach nie je konštantná. Podľa Susan Harterovej ⁽⁷⁾ sebaúcta detí a dospelých závisí od miery, do akej sa cítia byť schopní/é a kompetentní/é v oblastiach, na ktorých im záleží a od miery sociálneho prijatia a pozitívnej sociálnej spätnej väzby svojho okolia.

Facebook ako dominantný reprezentant internetových sociálnych sietí zohráva v kontexte plnenia potrieb detí a adolescentov špecifickú rolu. Sociálne prijatie rovesníkmi a spätná väzba na ich self, jedny z hlavných charakteristík sociálnych sietí, sú významnými prediktormi ich sociálneho sebahodnotenia a well-beingu. Bolo výskumne potvrdené, že frekvencia a polarita spätnej väzby na obsahy facebookových profilov adolescentov sú v signifikantnom vzťahu s mierou sebaúcty ⁽⁸⁾.

My analyzujeme sebaúctu vo vzťahu k používateľským návykom, zámerom používania, zabezpečovaniu profilu, a tiež vo vzťahu k zažívanému a iniciovanému negatívnemu správaniu na Facebooku, ktoré môže spadať pod šikanovanie.

Zatiaľ čo adolescenti, ktorí majú založený profil na sociálnej sieti Facebook, sa významne nelíšia v miere sebaúcty od tých, ktorí tam profil nemajú, u detí vo veku 11 - 13 rokov bol tento rozdiel v miere sebaúcty signifikantný. Deti, ktoré majú založený profil na Facebooku, majú významne vyššiu sebaúctu v porovnaní s tými, ktoré nemajú. V mladšom veku to možno znamená pre deti niečo ako prestíž, v adolescencii to s mierou sebaúcty už nesúvisí.

Ďalšie analýzy boli robené len pre vzorku stredoškolských respondentov z dôvodu nedostatočnej reliability škály RSES pre podskupinu mladších respondentov (vek 11 – 13 rokov).

Mehdizadehová ⁽¹³⁾ zistila, že tí mladí používatelia Facebooku, ktorí boli obzvlášť angažovaní do aktualizovania svojich facebookových profilov, mali významne nižšiu sebaúctu. Napriek predpokladu, že adolescenti s nižšou sebaúctou majú tendenciu na Facebooku tráviť viac času a saturovať tým niektoré z aktuálnych potrieb, my sme potvrdili ⁽²³⁾, že okolnosti používania Facebooku s mierou ich sebaúcty štatisticky významne nesúvisia. Dievčatá sa v porovnaní s chlapcami významne viac angažujú vo všetkých aktivitách na Facebooku, komunikačné prostredie sociálnych sietí sa však asi stalo pre chlapcov aj dievčatá natoľko bežným, že jeho využívanie samo o sebe o sebaúcte nevypovedá.

Výsledky korelačnej analýzy potvrdzujú štatisticky nevýznamné vzťahy medzi mierou sebaúcty a časom stráveným na internete, na Facebooku, frekvenciou pripájania sa k Facebooku aj časom stráveným na sociálnej sieti bez prerušenia, a to ani v rámci špecifických aktivít, ktoré Facebook ponúka - písanie statusov, prezeranie profilov, vyhľadávanie známych kontaktov, vyhľadávanie nových kontaktov, písanie správ, čítanie,

písanie odkazov na profily iných, komentovanie obsahov, hodnotenie pomocou „Páči sa mi“ na obsahy iných, hry a aplikácie, skupiny a udalosti (vytváranie/pozývanie), frekvencia zmeny profilovej fotografie. Štatisticky nevýznamný vzťah sme zistili aj medzi mierou sebaúcty s jednotlivými zámermi používania Facebooku: školské účely, bežné komunikovanie so známymi, komunikovanie s rodinou, komunikovanie s ľuďmi bežne nedostupnými k stretnutiam kvôli vzdialenosti, práca/brigády, hry, prezentovanie svojej identity prostredníctvom profilu, preverovanie vzťahov s rovesníkmi.

Prekvapivo, miera sebaúcty adolescentov, dokonca štatisticky významne, nesúvisí ani s nekorektným správaním sa k druhým na Facebooku (so žiadnym zo sledovaných 15 negatívnych činov ani so sumou negatívneho správania sa). Vzťahy medzi sebaúctou a spomínanými premennými boli nevýznamné pre celú vzorku adolescentov (N=545), a to aj po eliminovaní možných intervenujúcich premenných (rod a zažívanie negatívnych činov na Facebooku od ostatných).

Miera sebaúcty tiež len slabo súvisela s množstvom a frekvenciou negatívnych činov zažívaných na Facebooku zo strany rovesníkov.

Po dichotomizovaní premennej sebaúcty a následnej *variačnej analýze* sledovaných premenných medzi vytvorenými skupinami (optimálna vs. znížená sebaúcty) bola taktiež zistená väčšina nevýznamných vzťahov. Adolescenti s nižšou sebaúctou majú profil častejšie verejný (14.2%) v porovnaní s adolescentmi s optimálnou sebaúctou (10.5%); rozdiel však nie je štatisticky významný. Spomedzi negatívnych činov robených druhým bol významný len jeden rozdiel - adolescenti so zníženou sebaúctou významne častejšie druhých zastrašujú/vyhrážajú sa im. Môže to byť jedna z obranných stratégií, keďže skupina respondentov so zníženou sebaúctou zažíva na Facebooku signifikantne viac negatívneho správania od ostatných, ktoré by mohli spadať do kategórie kyberšikanovanie. Významne častejšie zažili zverejnenie ponižujúcich obsahov a následné pridávanie posmešných či urážlivých komentárov k ponižujúcim obsahom, vysmievanie či nadávanie v čete/ správach, ohováranie, šírenie nepravdivých informácií o ich osobe, zneužitie osobných údajov zverejnených v profile, ukradnutie/zneužitie ich facebookovej identity, významne častejšie sa cítia byť na Facebooku prehliadaní, ignorovaní. Po zážitku negatívnych rovesníckych činov sa adolescenti s nižšou sebaúctou cítili signifikantne viac rozrušení, a to po dlhšiu dobu (³⁸).

Boli zistené štatisticky nevýznamné vzťahy medzi sebaúctou a väčšinou premenných súvisiacich s ich používateľskými návykmi. Sebaúcty však súvisí s tým, aké majú adolescenti vzťahy celkovo - signifikantne súvisela s mierou spokojnosti detí aj adolescentov s rovesníckymi vzťahmi a tým, či zažívajú negatívne rovesnícke činy a šikanovanie či už v prostredí tvárou v tvár alebo na Facebooku (23, 37).

Upozorňujeme na cirkularitu vzťahov premenných, pokiaľ ide o sebaúcty a zažívanie negatívnych činov, ktoré môžu byť súčasťou kyberšikanovania. V ich dôsledku môže byť sebaúcty znížená rovnako, ako môžu byť šikanované deti, ktoré v začiatkoch vzťahov sebaúcty mali nižšiu, a preto sa im nedarilo udržiavať uspokojivé rovnocenné vzťahy a (alebo) sa im v dôsledku zažívaných incidentov sebaúcty (ešte) viac znížila.

2.5.5 NARCIZMUS A FACEBOOK

Narcizmus okrem psychiatrickej diagnózy možno chápať aj ako osobnostnú črtu. Ľudia s vysokou mierou črty narcizmu sú charakterizovaní ako prehnane citliví na hodnotenie inými, očakávajúci špeciálne zaobchádzanie zo strany iných ľudí, avšak menej opätovane. Majú málo empatie, veľkolepý pohľad na seba samých, prejavujú výstrednosť (exhibicionizmus), pociťujú nadradenosť. Majú málo sociálnych vzťahov, hoci zároveň majú silnú túžbu po sociálnom kontakte, ktorý ale slúži len ako zdroj obdivu a pozornosti (³⁹, ⁴⁰). Lauová et al. (⁴¹) zhrňujú štúdie viacerých autorov, ktorí vo svojich výskumoch dospeli k výsledkom poukazujúcim na súvislosť vysokej miery narcizmu a agresie, či dokonca až delikvencie. K podobnému výsledku dospeli i vo vlastnom výskume. Otázne je, v akom vzťahu je narcizmus so správaním sa na sociálnych sieťach.

Narcizmus v našom výskume taktiež nepovažujeme za diagnózu, ale pracujeme so škálou, ktorá zisťuje jeho mieru ako mieru osobnostnej črty. Použili sme overenú škálu, ktorá bola zostrojená pre vzorky detí a dospelých (CNS- Children narcissistic scale).

Deti i adolescentov sme rozdelili do troch skupín podľa miery narcizmu – najmenej, stredne a najviac narcistickí (podľa hrubého skóre). Tieto skupiny sme porovnávali v tom, ako často sa prihlasujú na svoj profil, koľko času trávia jednotlivými aktivitami na Facebooku a ako dlho mávajú obvykle otvorenú stránku Facebook, koľko majú profilov a priateľov, aké aktivity preferujú, či iniciujú negatívne akty, a tiež s akým zámerom Facebook využívajú.

Vzťah medzi mierou narcizmu a časom stráveným na Facebooku

Facebook možno chápať ako miesto, kde ľudia s vysokou mierou narcizmu môžu prezentovať svoje ego, a kde môžu získať sociálnu odmenu v podobe počtu pozitívnych ohodnotení a komentárov, a pod.. Čím viac času na Facebooku strávia, tým viac môžu tieto „benefity“ využívať. Mohli by sme preto očakávať, že ľudia s vyššou mierou narcizmu budú na Facebooku tráviť viac času.

V skupine detí sa ukázalo, že tie so strednou mierou narcizmu mávajú obvykle významne dlhšie otvorený facebookový profil ako deti s nízkou mierou. Tiež sa ukázalo, že deti s vysokou mierou narcizmu sú v porovnaní s deťmi s nízkou mierou narcizmu významne dlhšie na Facebooku aktívne (t.j. nevenujú sa popritom iným aktivitám).

V skupine adolescentov sme nezaznamenali žiadne štatisticky významné rozdiely. Významný vzťah medzi narcizmom a časom stráveným na sociálnych sieťach v skupine vysokoškolských študentov nenašli ani iní autori (⁴⁰, ⁴²), pričom tento vzťah predpokladali.

Vzťah medzi mierou narcizmu a frekvenciou prihlasovania na Facebook

Niektoré štúdie preukázali vzťah medzi narcizmom a frekvenciou prihlasovania sa na Facebook u vysokoškolákov (¹³, ⁴²). Možno uvažovať, že dôvodom je motivácia kontrolovať spätnú väzbu na vlastnú aktivitu v podobe komentárov či hodnotenia tlačidlom „páči sa mi“, prípadne písať nové statusy o svojej aktuálnej činnosti.

V našom súbore sa deti s vysokou mierou narcizmu prihlasujú na Facebook významne častejšie ako deti s nízkou mierou narcizmu. U adolescentov sa rozdiely nepreukázali.

Počet profilov na Facebooku

Vyšší počet profilov zvyšuje možnosť sebaaprezentácie, preto by sa dalo očakávať, že tí, čo majú vyššiu mieru narcizmu, sa budú vyznačovať vyšším počtom profilov na Facebooku.

V našom výskume sme zistili, že deti so strednou mierou narcizmu majú štatisticky významne viac profilov na Facebooku ako deti s nízkou mierou. U adolescentov sme nezaznamenali významné rozdiely v počte profilov.

Počet priateľov

U ľudí s vyššou mierou narcizmu sa očakáva vyšší počet priateľov ako u ľudí s nízkym skóre narcizmu z dôvodu, že priatelia predstavujú okrem iného aj zdroj obdivu a poskytujú možnosť viac uspokojiť potrebu exhibicionizmu. Celkovo, väčší počet priateľov zvyšuje šancu udržať si ich grandiózny sebaobraz⁽⁴³⁾. Podľa Carpentera⁽⁴⁴⁾ jedinci s grandióznym exhibicionizmom majú potrebu získať pozornosť čo najväčšieho množstva ľudí, čo ich „predurčuje“ k tomu, aby mali čo najväčší počet priateľov.

U detí sa nepreukázal významne vyšší počet priateľov u „narcisticky ladených“. Naopak, adolescenti so strednou i s najvyššou mierou narcizmu majú významne vyšší počet priateľov na Facebooku ako tí s nízkou mierou narcizmu. Podobný výsledok našli i ďalší autori, keď v skupine vysokoškolákov zistili pozitívny vzťah narcizmu s počtom priateľov a s potrebou hromadiť stále väčší počet priateľov^(43, 40). Davenport a kol.⁽⁴⁵⁾ na základe vlastného výskumu priamo označili narcizmus ako prediktor počtu priateľov na Facebooku.

Vzťah medzi mierou narcizmu a preferovanými aktivitami na Facebooku

Touto otázkou sa vo svojom výskume zaoberali napr. Bergman a kol.⁽⁴⁰⁾. Zistili, že miera narcizmu len slabo súvisí s typom aktivít na sociálnych sieťach. Tiež len slabo súvisí s pridávaním na seba zameraných obrázkov a nesúvisí s pridávaním obrázkov priateľov a zapojením sa do aktivít zameraných na iných.

V prípade detí možno na základe našich výsledkov konštatovať nasledovné. Žiaci s vysokou mierou narcizmu v porovnaní so žiakmi s nízkou mierou významne častejšie píše status do svojho profilu, píše správy, prezerajú si profily svojich kamarátov, a tiež častejšie kamarátov vyhľadávajú. Deti so strednou mierou narcizmu píše status do svojho profilu a využívajú hodnotenie pomocou tlačidla „páči sa mi“ častejšie ako deti s nízkou mierou. V prípade adolescentov sú výsledky nasledovné: žiaci s vysokou mierou narcizmu v porovnaní so žiakmi s nízkou mierou narcizmu si častejšie vytvárajú vlastný profil, píše status do svojho profilu, píše odkazy na nástenky kamarátov a tiež častejšie vytvárajú skupiny či udalosti a pozývajú do nich ostatných. Žiaci so strednou mierou narcizmu si vytvárajú vlastný profil častejšie ako žiaci s nízkou mierou, zatiaľ čo v porovnaní so žiakmi s vysokou mierou narcizmu zriedkavejšie píše statusy do svojho profilu. Tiež sa ukázalo, že miera narcizmu má pozitívny vzťah s prezeraním profilov kamarátov a využívaním tlačidla „páči sa mi“.

Vzťah medzi mierou narcizmu a negatívnymi aktmi

Ľudia s vysokou mierou narcizmu sa vyznačujú agresívnym, a dokonca až delikventným správaním⁽⁴¹⁾. Oplývajú tiež nedostatkom empatie, neprimerane reagujú na kritiku. Možno preto očakávať, že určité negatívne akty budú robiť častejšie ako ľudia s nízkou mierou narcizmu.

U detí sa nepreukázal žiadny významný rozdiel medzi žiakmi s rôznou mierou narcizmu v iniciovaní negatívnych aktov. V prípade adolescentov už rozdiely zistené boli. Možno zhrnúť, že tí, ktorí mali vysokú mieru narcizmu v porovnaní s tými, ktorí mali strednú mieru častejšie komunikovali z falošného profilu, častejšie sa nabúravali do cudzích profilov, a tiež častejšie robili návrhy na sex. Zistili sme tiež pozitívny vzťah narcizmu s písaním nevhodných komentárov na nástenke (napr. v podobe urážok) či so snahou niekoho zosmiešniť alebo strápniť. Oba vzťahy sú však len slabé.

Zámer používania

V súvislosti s mierou narcizmu je relevantné preveriť si zábery používania Facebooku deťmi i adolescentmi. Tí, čo sa vyznačujú vysokou mierou narcizmu, dbajú v zvýšenej miere na svoj sebaobraz, majú pocit, že ostatní chcú vedieť to, čo robia, čím žijú, a preto sa snažia svoje aktivity zviditeľňovať či už cez písanie správ alebo pridávanie fotiek a pod. (⁴⁰). Preto by sa dalo očakávať, že napríklad jeden z ich dominantných zámerov využívania Facebooku bude vytváranie si vlastného imidžu.

V skupine detí sa ukázalo, že tí, ktorí mali vysokú mieru narcizmu, v porovnaní s tými, ktorí mali len nízku mieru, používajú Facebook významne častejšie na vytváranie si vlastného imidžu, vyhľadávanie nových kamarátov ako aj na hľadanie si práce (brigády). Vytváranie si vlastného imidžu ako významný dôvod používania Facebooku je v porovnaní s deťmi s nízkou mierou narcizmu častejší aj u žiakov so strednou mierou. V prípade adolescentov možno súhrnne povedať, že osoby s vysokou mierou narcizmu významne častejšie využívali Facebook na vytváranie si vlastného imidžu, na hľadanie práce (brigády) a na udržiavanie vzťahov než osoby s nízkou mierou narcizmu. Jedinci s vysokou mierou narcizmu si budujú vlastný imidž na Facebooku tiež častejšie v porovnaní s osobami so strednou mierou. Výsledky nám tiež naznačujú, že miera narcizmu určitým spôsobom pozitívne súvisí aj s využívaním Facebooku na vyhľadávanie kamarátov a hranie hier, no v oboch prípadoch ide o slabý vzťah.

2.6 RODIČOVSKÁ MEDIÁCIA

Mediácia používania internetu

Na to, akým spôsobom deti internet využívajú, v akej miere a akému typu rizík sa vystavujú, vplývajú faktory na strane dieťaťa a aj faktory na strane jeho prostredia. Tieto zložky sociálneho prostredia majú vplyv na to, akým spôsobom podporia, rozvinú, sprostredkujú znalosti a zručnosti dieťaťa pri používaní internetu a označujú sa v tomto kontexte pojmom mediácia používania internetu (napr. ¹⁰, ⁴⁶, ²⁴). Vzhľadom na typ sociálnej skupiny zaangažovanej do mediácie sú spomínané *rodičovská mediácia* – parental mediation, *rovesnícka mediácia* – peers' mediation a *mediácia učiteľmi (školská mediácia)* teachers' mediation (¹).

V našom výskume sme preverili deťmi vnímanú užitočnosť jednotlivých zdrojov mediácie. V súlade so špecifikami vývinových období sme zaznamenali významné rozdiely vzhľadom na vek. U detí je rebríček piatich najužitočnejších zdrojov mediácie: 1. Rodičia, 2. Kamaráti,

3. Deti z rodiny, 4. Škola, 5. Webové stránky. U adolescentov je rebríček: 1. Kamaráti, 2. Deti z rodiny, 3. Webové stránky, 4. Rodičia, 5. Škola. Kým pre adolescentov sú hlavným zdrojom mediácie rovesníci a web, rodičovská mediácia zohráva kľúčovú rolu pre deti. Až takmer 85% detí vo veku 11 - 13 rokov pokladá svojich rodičov v tomto ohľade za užitočných, každé štvrté dokonca za veľmi užitočných⁽¹¹⁾. Pozrime sa preto bližšie na detaily rodičovských prístupov k detskému používaniu internetu.

Rodičovská mediácia

Rodičovská mediácia je definovaná ako vzťah dieťaťa a rodiča, ktorý vystupuje ako sprostredkovateľ obsahu na internete a ochranca pred nežiaducimi vplyvmi média na dieťa⁽⁴⁷⁾. Ide o širšie spektrum rodičovských prístupov, medzi ktoré patria obmedzenia a pravidlá, ale aj konverzačné a interpretatívne stratégie, či sprevádzanie a monitorovanie. Jednotlivé správanie rodičov bolo skúmané a faktorovou analýzou boli abstrahované štýly rodičovskej mediácie^(10, 11).

Revidovanie škály, faktorová analýza

V našom výskume sme využili Škálu rodičovskej mediácie použitú v minulosti vo výskume vedeckej spolupráce EU Kids Online⁽⁴⁾, revidovanú pre vzorku slovenských respondentov⁽¹¹⁾. Revízia zahŕňala tiež faktorovú analýzu položiek. Výsledná škála má spolu 24 položiek tvoriacich 5 subškál (štýly rodičovskej mediácie), ktoré sú v súlade so škálou použitou v spolupráci EU Kids Online. Abstrahované faktory sme nazvali analogicky. **Aktívna mediácia bezpečnosti** pri používaní internetu je faktor, zahrňujúci snahy rodičov o informovanie, radenie ohľadom bezpečného používania internetu a správania sa v online prostredí. **Reštriktívna mediácia** vypovedá o miere obmedzovania aktivít na internete rodičmi (žiadne, čiastočné, úplné). Tretí faktor sme nazvali **Monitorovanie**. Vypovedá o deťmi vnímanej miere, akou sledujú rodičia aktivity ich detí na internete. Štvrtý faktor- **Technické nástroje v mediácii** predstavuje použitie technických a softwarových nástrojov rodičmi na to, aby regulovali aktivity detí na internete a ich bezpečnosť. Piaty faktor, **Aktívna mediácia používania internetu**, vypovedá o aktívnom sprevádzaní detského používania internetu - povzbudzovanie k tomu, aby deti vyhľadávali informácie o tom, aké správanie na internete je vhodné alebo rozprávanie sa doma o internete, rovnako tak aj sprevádzanie konkrétnymi aktivitami.

Výsledky - vnímanie rodičovskej mediácie slovenskými deťmi⁽¹¹⁾

Rodičia v snahe ochrániť deti od potenciálnej ujmy vyplývajúcej z online rizík využívajú viaceré stratégie zároveň a jednotlivé typy rodičovskej mediácie v odlišnej miere. V porovnaní so stredoškólakmi, mladšie deti prirodzene vnímajú významne viac rodičovskej mediácie celkovo, ako aj významne viac všetkých preverovaných rodičovských správání okrem tých, ktoré spadajú pod **aktívnu mediáciu** a vystihujú skôr sprevádzanie a dialóg - tam nebol vekový rozdiel štatisticky významný.

Stredoškólakom rodičia už viac dôverujú a spoliehajú sa na ich vlastnú zodpovednosť. Údajne sa ich rodičia starajú hlavne o softwarovú bezpečnosť a bezpečnosť ich osobných údajov v rámci prevencie ich napadnutia, zneužitia. Okrem toho adolescenti referujú hlavne

o sprevádzaní rodičmi a rozhovoroch, prípadne radách vtedy, keď si sami nevedia poradiť. Mladším deťom odovzdávajú rodičia hlavne informácie o bezpečnom používaní internetu, určujú im pravidlá a obmedzenia aktivít, ale takisto ich sprevádzajú.

Mladším deťom dávajú časový limit na používanie internetu významne častejšie ako adolescentom, eviduje ho takmer štvrtina mladších detí a len 16.7% adolescentov. Vekový rozdiel sa vyskytuje len počas dní školského vyučovania, cez voľné dni tak starší ako aj mladší dostávajú časových obmedzení menej.

S tým, ako veľmi sa rodičia starajú o bezpečnosť svojich detí v prostredí internetu, ako intenzívne im sprostredkovávajú rodičovskú mediáciu, sú deti prevažne spokojné, viď Tabuľka č. 11.

TABUĽKA. Č. 11

Spokojnosť detí s mierou rodičovskej mediácie.

Spokojnosť \ Vek	Deti (N=460)	Adolescenti (N=575)
Chcel by som menej	20,2%	10,2%
Chcel by som rovnako	67,7%	85,8%
Chcel by som viac	7,6%	4,0%

*Pozn.: odpovede detí na otázku *Celkovo, chcel by si, aby sa tvoji rodičia zaujímali viac alebo menej o to, čo robievaš na internete? Alebo by to malo zostať rovnako, ako to je?*

Mladším deťom je prirodzene venovaná významne väčšia pozornosť, čo im ale nie je vždy po chuti. Každý piaty školák vo veku 11 - 13 rokov by si želal menej pozornosti rodičov ohľadom ich online aktivít.

Alarmujúce je však to, že až 12% detí by si želalo viac pomoci a starostlivosti od svojich rodičov pri používaní internetu. Taktiež do pozornosti vystupuje to, že približne každý desiaty respondent nepostrehol žiadne rodičovské správanie (žiadnu z 24 položiek) v súvislosti s ich bezpečným používaním internetu (13,9% adolescentov a 3,7% mladších detí). Predpokladáme, že práve tieto deti sú najviac ohrozené online rizikami. Ešte vždy sa môžu obrátiť na kamarátov, iných príbuzných, učiteľov alebo webstránky. Absencia starostlivosti rodičov v tomto smere môže byť zapríčinená mnohými faktormi: nedostatkom v technických zručnostiach rodičov, v sociálno-ekonomickom zabezpečení rodiny alebo aj v celkovo slabšej starostlivosti o dieťa. Spôsob mediovania internetu je v úzkom vzťahu s celkovým výchovným štýlom rodičov a vypovedá aj o kvalite vzájomných vzťahov⁽²⁴⁾. V každom z týchto prípadov to považujeme za faktor zvyšujúci zraniteľnosť detí voči (nielen) online ohrozeniam. Bolo zistené, že deti zo slabšieho sociálneho zázemia a s menšou starostlivosťou zo strany rodičov sú viac ohrozené viacerými online rizikami a podobne sami sa správajú riskantnejšie online aj offline⁽⁴⁸⁾.

Čím viac obmedzení detí dostanú, tým menšiemu množstvu rizík sú vystavené. Avšak zistili sme, že v skupine detí aj adolescentov miera zručnosti na Facebooku negatívne súvisela

s **reštriktívnou rodičovskou mediáciou**. Zručnosti majú klesajúcu tendenciu s narastajúcou mierou reštriktívnej mediácie. Toto zistenie je v zhode s tvrdením A. Dueragerovej a S. Livingstonovej (⁴⁸), že na rozdiel od ostatných foriem rodičovskej mediácie je reštriktívna mediácia spojená s nižšou mierou aktivít a zručností. V jej neprospech svedčí aj obmedzený dosah rodičovských zákazov a obmedzení – viac ako tretina detí (a 40% z mladších detí) pravidlá vo väčšej či menšej miere porušuje. Situácia je ešte komplikovanejšia pri aktuálne rozšírenom používaní mobilného internetu, tabletov a smartfónov. V porovnaní s adolescentmi významne viac menších detí porušuje rodičovské pravidlá - prirodzene, keďže mladšie deti majú stanovených viac pravidiel, významne viac celkovej mediácie rodičov a dvakrát tak často si želajú menej pozornosti zo strany rodičov. Obmedzenia pre menšie deti sú opodstatnené tiež kvôli eliminovaniu nežiaducich dôsledkov vyplývajúcich z potenciálne veľkého rozsahu používania internetu a nových technológií (²). Aj z našich výsledkov však vyplýva, že reštriktívna mediácia, zvlášť ak je jedinou či dominantnou rodičovskou stratégiou, nie je dostatočná.

Rodičovská mediácia vo vzťahu k bezpečnému používaniu Facebooku deťmi

Analyzovali sme dáta týkajúce sa deťmi a adolescentmi vnímaného rodičovského prehľadu o tom, čo robia na Facebooku, údaje o zabezpečení súkromia profilov na Facebooku a zručnosti detí v nastavovaní súkromia v ich profile na Facebooku (¹²).

Deti sa v používaní Facebooku zdajú byť samostatné, ale dokážu jednať zodpovedne? Ako zisťujeme, mnohé deti vo veku 11 – 13 rokov ešte nie sú celkom kompetentné v bezpečnom používaní niektorých online aplikácií, 44,6% má Facebookový profil verejný - viac než pätina z nich preto, lebo si ho nevie zabezpečiť, a 11,6% detí, pretože to nepokladá za dôležité. Deti a adolescenti s verejnými profilmi zároveň častejšie do profilu vpisujú citlivé informácie než deti, ktoré si súkromie profilov zodpovedne spravujú. Platí to pre všetky preverované osobné informácie. To môže vypovedať o nedostatočnom kritickom uvažovaní (prirodzené vzhľadom na vek), nedostatku povedomia o možných online rizikách alebo chýbajúcich zručnostiach. Viac viď kapitola Sebaodhaľovanie na Facebooku str.16.

Zistili sme, že samotné používanie internetu a Facebooku im dostatočné zručnosti a vedomosti neprinesie a používajú isté aplikácie pravidelne a dlhodobo aj bez toho, aby ich vedeli zodpovedne spravovať. Rodičovská mediácia však štatisticky významnú rolu zohrávala. V porovnaní s deťmi a adolescentmi so zabezpečeným súkromím svojho profilu tí, ktorí majú svoj profil verejný, častejšie o svojich rodičoch tvrdia, že nemajú prehľad o tom, čo robia a zažívajú na Facebooku, že sa o to nezaujímajú.

Relatívne málo (2,3%) detí vo veku 11 - 13 rokov má na Facebooku profil napriek tomu, že by im to rodičia nedovolili. Môže to byť výsledkom toho, že rodičia už svojim deťom v danom veku (alebo vo veku, keď si profily zakladali) už Facebook povoľujú, ako aj tým, že deti rodičovské pravidlá rešpektujú, čo bol jeden zo záverov v EU Kids online. V našej vzorke 60% mladších respondentov udáva, že dodržiava pravidlá ohľadom internetu. Len takmer každé desiate slovenské dieťa má rodičmi stanovený časový limit pre Facebook a 18,6 % detí hovorí, že majú dohodnuté pravidlá používania Facebooku. Takéto rodičovské správanie môžeme zahrnúť do skupiny reštriktívna mediácia Facebooku. Hranice v kombinácii s pravidlami majú u mladších detí význam (azda ešte v nižšom veku ako boli respondenti vo

veku 11 - 13rokov). Mediácia detského používania Facebooku však začína byť stále zložitejšia, keďže prístup k nemu je prostredníctvom smartfónov možný kdekoľvek, bez prítomnosti rodičov. Najčastejšie zažívaná rodičovská mediácia používania Facebooku je rozhovor a záujem rodičov o to, s čím sa tam deti stretávajú. O takejto komunikácii, záujme rodičov referuje každé tretie dieťa. Každému piatemu dieťaťu niekedy rodičia pomôžu a poradia ako sa správať na Facebooku bezpečne.

Nájdu sa aj tí (21% detí a 9,8% adolescentov), ktorí profil zabezpečený majú, aj keď priznajú, že to nedokážu nastaviť sami. Vyplýva z toho, že im s tým niekto pomohol, rovesníci alebo rodičia alebo niekto ďalší. Značne málo detí vo veku 11 – 13 rokov (7,1 %) si zakladalo svoj profil spoločne s rodičmi (s ich pomocou, supervíziou). Možno si ho zakladali s niekým iným, kto im bol užitočnejší pri technickom zabezpečení aplikácie.

2.7. ZRUČNOSTI DETÍ A ADOLESCENTOV PRI BEZPEČNOM POUŽÍVANÍ FACEBOOKU

Jedným z faktorov, ako sa vyhnúť zbytočnému vystaveniu riziku na Facebooku, je vedomosť o bezpečnostných opatreniach v podobe zabezpečovania si súkromia profilu a vedomosť o tom, ako sa zachovať v prípade negatívnych zážitkov, akými sú napr. nepríjemné či obťažujúce komentáre. Väčšie vystavenie sa riziku sa predpokladá skôr u detí než u adolescentov, a to najmä z dôvodu nedostatočne vyvinutého kritického myslenia.

O možnosti zmeny nastavenia súkromia profilu vedelo 55,4% detí a 84% adolescentov a 50,7% detí a 81% adolescentov to vedelo aj zrealizovať. V prípade potreby vie zablokovať nežiaducu osobu skoro polovica detí (47,8%) a tri štvrtiny adolescentov (75,3%), pričom to aj naozaj využilo (samostatne alebo s pomocou) 56,9% detí a 66,2% adolescentov. Ďalej sme zistili, že polovica detí a takmer 4/5 adolescentov vie, ako je možné vylúčiť nežiaduci kontakt zo zoznamu svojich priateľov, pritom 66% detí a 79,6% adolescentov to už urobilo (svojpomocne alebo požiadali o pomoc). Nahlásiť osobu alebo príspevok adminovi ako ďalší spôsob ochrany vie 38,3% detí a 56,3% adolescentov, pričom to využilo 42 % detí a približne rovnaké percento adolescentov.

Z výsledkov možno jednoznačne konštatovať, že adolescenti sú vo všetkých štyroch skúmaných zručnostiach v porovnaní s deťmi oveľa viac zbehlí. Deti sú teda vystavené väčšiemu riziku, že budú obťažované neželaným kontaktom. Tiež možno povedať, že najrozšírenejším spôsobom ochrany pred nežiaducim kontaktom je v oboch skupinách vyhodenie zo zoznamu priateľov.

TABUĽKA. Č. 12

Zručnosti bezpečného používania Facebooku

Zručnosti	Vek	Deti (N=350)		Adolescenti (N=340)	
		Dokážem	Nedokážem	Dokážem	Nedokážem
Vyhodiť kamaráta zo zoznamu		50,0 %	50,0 %	79,5%	20,5%
Blokovať nejakú osobu		47,8%	52,2%	75,3%	24,7
Nahlásiť osobu/príspevok adminovi		38,3%	61,7%	56,3%	43,7 %
Meniť si zabezpečenie súkromia na vlastnom FB profile		50,7 %	49,3 %	81,4 %	18,6%

TABUĽKA. Č.13

Aktívna ochrana na Facebooku

Zručnosti	Vek	Deti (N=350)				Adolescenti (N=340)			
		Nepotreboval som	Nič som nerobil	S pomocou	Svojpomocne	Nepotreboval som	Nič som nerobil	S pomocou	Svojpomocne
Vyhodiť kamaráta zo zoznamu		28,0%	6,0%	8,6%	57,4%	17,4%	2,9%	4,2%	75,4%
Blokovať nejakú osobu		37,7%	5,4%	8,3%	48,6%	32,3%	1,5%	7,7%	58,5%
Nahlásiť osobu/príspevok adminovi		50,3%	7,7%	7,1%	34,9%	54,3%	3,3%	3,9%	38,5%

Najrozšírenejšie dôvody vylúčenia priateľa zo zoznamu priateľov/neakceptovania návrhu priateľstva sú prirodzene rozdielne medzi vekovými skupinami. U detí sa ako najrozšírenejší dôvod neakceptovania žiadosti o priateľstvo ukázalo, že hoci dieťa dotyčnú osobu poznalo, nemalo ju rado (24,1%). Ďalšie najčastejšie dôvody boli, že daná osoba robila dieťaťu na internete zle (22,6%), prestali sa kamarátiť (18,9%), jednalo sa o neznámu osobu (18,9%). U adolescentov sa medzi najčastejšie dôvody dostali skutočnosť, že sa jednalo o neznámu osobu (20,7%), dlhý čas sa nekontaktovali (20,3%) a priateľstvo sa vytratilo (19,4%). Zaujímavé je, že v prvej trojici sa vyskytujú medzi oboma skupinami dva zhodné dôvody, hoci prvé dva najčastejšie dôvody u detí sú výrazne odlišné ako u adolescentov.

Možnosti ochránenia svojho profilu pred neželaným kontaktom zatiaľ nevyužilo 21,7% detí a 10,7% adolescentov.

TABUĽKA. Č. 14.

Dôvody použitia aktívnej ochrany

Aktívna ochrana \ Vek	Deti (N=460)	Adolescenti (N=575)
Poznal som ho, ale nemám ho rád	24,1%	29,9%
Poznal som ho, ale robil mi zle na internete	22,6%	15,0%
Neznáma osoba	18,9%	37,2%
Prestali sme sa kamarátiť	18,9%	35,0%
Falošná identita	16,3%	15,8%
Poznal som ho, ale robil mi zle mimo internetu	16,3%	9,9%
Dlho sme neboli v kontakte, tak načo	8,7%	36,5%
Zverejnené nevhodné obsahy	8,7%	10,4%
Tento človek ma šikanoval	5,9%	3,0%
Iné dôvody	5,4%	3,8%
Rozišli sme sa	4,6%	18,8%
Ostatní kamoši ho nemajú radi	3,5%	2,3%
Zatiaľ nepotreboval	21,7%	19,3%

Zručnosti bezpečného používania Facebooku a rodičovská mediácia

Pri skúmaní vzťahov s inými premennými sme sa zamerali na vzťah miery zručností bezpečného používania Facebooku s jednotlivými typmi rodičovskej mediácie (aktívna, reštriktívna, monitorovanie, aktívna bezpečnosť, technická) a s rodičovskou mediáciou ako celkom (suma rodičovských správání, ktoré sa vyskytli). Tiež aký je vzťah týchto zručností s tým, aký prehľad majú rodičia o činnosti svojho dieťaťa na Facebooku. Dá sa očakávať, že u detí bude mať mediácia väčší súvis so zručnosťami detí než u adolescentov.

V skupine detí miera Facebookových zručností negatívne súvisí s reštriktívnou rodičovskou mediáciou a celkovou rodičovskou mediáciou. Preukázal sa i negatívny súvis s tým, aký prehľad má rodič o činnosti dieťaťa na internete. V skupine adolescentov miera zručnosti na Facebooku negatívne súvisela s reštriktívnou rodičovskou mediáciou.

V oboch skupinách sa ukázalo, že zručnosti majú klesajúcu tendenciu s narastajúcou mierou reštriktívnej mediácie. Toto zistenie je v zhode s tvrdením A. Dueragerovej a S. Livingstovovej (⁴⁸), že na rozdiel od ostatných foriem rodičovskej mediácie je reštriktívna spojená s nižšou mierou aktivít a zručností.

3. ZHRNUTIE

Internet ako médium vytvára pre deti popri prostredí tvárou v tvár rozšírenie možností a foriem pre socializáciu, hry, sebaujadrnenie, vzdelávanie. Nesie so sebou tak príležitosti ako aj špecifické riziká. Deti ako aj adolescenti najčastejšie využívajú internet počas školských dní 1 - 2 hodiny denne, cez dni voľna adolescenti obvykle 2 - 4 hodiny. Najrozšírenejšiu sociálnu sieť, Facebook, využívajú takmer všetci adolescenti a približne tri štvrtiny detí vo veku 11 - 13 rokov. Vek pri zakladaní profilov má naďalej klesajúci trend; 70% z 11 - 13-ročných respondentov si založilo profil vo veku 7 - 10 rokov. Prostredie sociálnej siete využívajú na to, čo je pre nich vzhlľadom na ich vek prirodzené - tak mladší ako aj starší najmä ako dodatočný komunikačný nástroj s kamarátmi, s ktorými sa inak vídajú aj tvárou v tvár. Umožňuje im nestratiť kontakt s tými, s ktorými sa nemôžu vídať kvôli vzdialenosti. Mladší sa na Facebooku aj hrajú, starší sieť využívajú aj pre záležitosti týkajúce sa školy. Facebook, rozširujúci priestor pre komunikáciu a rozvíjanie interpersonálnych vzťahov, zahŕňa jej žičlivé a podporné formy ako aj jej negatívne prejavy. Mladí sa podpichujú, v čete a komentároch dokážu byť na seba aj hrubí, urážajú sa, zosmiešňujú sa fotografiami a podobne. Niektorý z negatívnych činov iniciovalo v poslednom polroku každé druhé dieťa a 63,1% adolescentov a približne každé druhé dieťa a takmer tri štvrtiny adolescentov niečo negatívne na Facebooku zažilo. Každé dieťa alebo adolescent spracováva túto skúsenosť inak, stretnutie sa s rizikom neznamená automaticky, že u detí dochádza k poškodeniu. Po zážitku niečoho potenciálne zraňujúceho na Facebooku sa následne cítila rozladene približne tretina detí a štvrtina adolescentov. Zraniteľnosť online komunikáciou významne súvisí s niektorými osobnostnými črtami a s celkovou ich situáciou v rovesníckych vzťahoch (online aj offline), ktorá ovplyvňuje spôsob interpretovania udalostí, a následne ich prežívanie a ďalšie správanie. Deti spokojné so svojimi rovesníckymi vzťahmi boli odolnejšie voči incidentom na sociálnej sieti. Miera zraniteľnosti súvisí s úzkosťou, neurotizmom a introverziou. Deti na negatívne činy reagujú, nie sú bezmocné. Pokiaľ sa necítili príliš rozrušené, javom sa nezaoberajú a nechajú ho doznieť. Čím viac ich emočne vyviedol z rovnováhy, tým viac copingových stratégií využívajú, aby sa o seba postarali. Najprv skúšajú situácie riešiť vlastnými silami, v prípade potreby vyhľadávajú aj sociálnu oporu.

Nie všetky negatívne zážitky na sociálnej sieti sú symptómom šikanovania. Zo všetkých respondentov 13% detí a 5,5% adolescentov hovorí, že zažíva kyberšikanovanie.

Častejšie robia druhým zle cez Facebook deti a adolescenti nespokojní so svojimi rovesníckymi vzťahmi a tí, ktorí sú si svojimi vzťahmi istí až príliš. Taktiež deti výrazne extrovertované a s vysokou mierou narcizmu. Adolescenti so zníženou sebaúctou výrazne častejšie druhých zastrašujú cez Facebook.

Po analýze jednotlivých premenných na strane osobnosti používateľov sme prišli na to, že osobnostné charakteristiky sa v mnohých smeroch prejavujú v prostredí internetu podobne ako v prostredí tvárou v tvár. Tí respondenti, ktorí trávajú aktivitami na Facebooku (napr. četovaním s kamarátmi) viac času, sú tí spokojnejší so svojimi rovesníckymi vzťahmi celkovo, čo vypovedá o úzkom prepojení online a offline prostredia. Zároveň aj úzkosnosť je

faktorom, ktorý súvisí s väčšou angažovanosťou do viacerých facebookových aktivít. Ide teda o prejavenie viacerých aspektov a dimenzií zároveň.

Jedným z faktorov, ktorý prispieva k eliminovaniu zbytočných rizík a následného poškodenia sú vedomosti a zručnosti v nastavovaní súkromia profilov a v tom, ako sa zachovať pri prípadnom negatívnom zážitku.

Súkromie svojho profilu má zabezpečené 84% adolescentov a 55% detí. Viac než pätina detských respondentov má profil verejný, lebo si ho nevie zabezpečiť, a 11,6% detí preto, lebo to nepokladá za dôležité. Tí, čo majú profil verejný doň vpisujú významne viac osobných informácií. Zistili sme to, že či si dieťa nastavuje súkromie profilu, nesúvisí s mierou angažovania sa do online a facebookových aktivít. Samotným častejším používaním sa teda deti nestávajú zručnejšími a obozretnejšími používateľmi Facebooku. Zodpovednejšie online správanie však súvisí s mierou ich zručností a s tým, či sa jeho/jej rodičia zaujímajú o to, čo dieťa robí a zažíva v online aktivitách. Miera online zručností detí zároveň klesá s narastajúcou mierou reštriktívneho prístupu rodičov, preto sa ako prevažný, či jediný rodičovský prístup reštrikcia neodporúča.

Kým pre adolescentov sú hlavným zdrojom mediácie rovesníci a webstránky, rodičovská mediácia zohráva kľúčovú rolu pre mladšie deti. Až takmer 85% mladších detí pokladá svojich rodičov v tomto ohľade za užitočných, každé štvrté mladšie dieťa dokonca za veľmi užitočných. Rodičia v sprevádzaní ich detí používaním internetu využívajú viaceré stratégie zároveň. Najmä mladšie deti sa stretávajú s obmedzeniami (času stráveného online aktivitami) a pravidlami, čo im nie vždy vyhovuje. Napriek tomu však rodičovské pravidlá prevažne dodržiavajú a s prístupom rodičov sú prevažne spokojné. Celkové množstvo rodičovskej mediácie a prehľad rodičov o tom, čo dieťa zažíva online, súvisí s mierou nadobudnutých detských zručností a redukuje množstvo rizika, prípadne následného poškodenia. Za ohrozenú skupinu detí preto pokladáme tie deti, ktoré by si želali viac pomoci a starostlivosti od svojich rodičov pri používaní internetu (12%) a tie, ktoré nepostrehli vôbec žiadnu rodičovskú mediáciu internetu (13.9% adolescentov a 3.7% detí).

Z našich výsledkov vyplýva, že rodičia urobia dobre, keď prejavia záujem a budú deťom dostatočne nablízku - stanovia rozumné hranice a pravidlá pre používanie internetu, zároveň im pomôžu naučiť sa potrebné vedomosti a zručnosti o online bezpečí dostatočne včas. Na to, aby internet zostal viac sluhom ako pánom, sa dieťa potrebuje naučiť využívať ho bezpečne ale aj v rozsahu, ktorý ho neoberie o dostatok príležitostí využiteľných inými (offline) spôsobmi. Povedomie o rizikách a bezpečnosti samo o sebe na to však nestačí.

Predpokladáme, že spôsob ochrany pred online rizikami paradoxne spočíva najviac v tom najpodstatnejšom offline, v tom, čo sa technológií vôbec netýka. Dospelí svojím záujmom a vlastným príkladom prispievajú k vytvoreniu si hodnôt a vzťahov, k rozvinutiu kritického uvažovania a k hlbšiemu záujmu o informácie, o obsahy a o ľudí. Tiež k ohľaduplnosti k sebe a komunikačným partnerom (tak offline ako aj online) a k schopnosti rozlíšiť, že pri niektorých veciach sa oplatí pribrzdiť a preskúmať ich hlbšie.

Literatúra

1. LIVINGSTONE, S. - HADDON, L. - GÖRZIG, A. - ÓLAFSSON, K. (2011). Risks and safety on the internet: The perspective of European children. Full Findings. LSE, London: EU Kids Online.
2. SPITZER, M. (2015). Digitální demence. Jak připravujeme sami sebe a naše děti o rozum. Brno : Host.
3. GREGUSSOVÁ, M. - TOMKOVÁ, J. - BALÁŽOVÁ M.(2011) Dospievajúci vo virtuálnom priestore: Záverečná správa z výskumu. [online http://www.zodpovedne.sk/download/vyskumna_sprava_sk.pdf]
4. online: <http://old.startitup.sk/article/detail/ar1061-facebook-rastie-no-straca-dych>
5. online: <https://sk.wikipedia.org/wiki/Facebook>
6. VELŠIC, M. (2012). Sociálne siete na Slovensku. Bratislava: IVO.
7. HARTER, S. (1999). The construction of the self: a developmental perspective. New York : Guilford Press.
8. VALKENBURG P. M., - PETER, J., - SCHOUTEN, A.P. (2006). Friend networking sites and their relationship to well-being and social self-esteem. *Cyberpsychology and behavior*, 9(5), 584-590.
9. LIVINGSTONE, S. et al. (2010). Risks and safety on the internet: The perspectives of European children. Initial findings. LSE, London: EU Kids Online.
10. LIVINGSTONE, S. - HELSPER, J. (2008). Parental Mediation of Children's Internet Use. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 52(4), p.581-599.
11. TOMKOVA, J. (2012). Mediácia používania internetu z pohľadu detí a adolescentov. Čo pokladajú deti za užitočné pre ich bezpečné používanie internetu? Prezentované na konferencii Dieťa v ohrození 2012, Bratislava.
12. TOMKOVÁ, J. (2014). Majú deti sebaodhaľovanie na Facebooku pod kontrolou? S čím súvisí (ne)zabezpečené zdieľanie. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 48(3-4), 228-246.
13. MEHDIZADEH, S. (2010). Self-Presentation 2.0: Narcissism and Self-Esteem on Facebook. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 13 (4), 357-364.
14. ROBINSON, S.C. (2013). Self-Disclosure and Managing Privacy: Implications for Interpersonal and Online Communication for Consumers and Marketers. Center for Research on Communication and Technology. Colorado State University, Colorado.
15. CHRISTOFIDES, E. - MUISE, A. - DESMARAIS, S. (2009). Information Disclosure and Control on Facebook: Are They Two Sides of the Same Coin or Two Different Processes? *CyberPsychology & Behavior*, 12, p.341-345.
16. BOYD, D.M. (2007). Why youth (heart) social network sites: the role of networked publics in teenage social life. In BUCKINGHAM, D. (Ed.): McArthur Foundation series on digital learning—youth, identity, and digital media volume. Cambridge, MA: MIT Press.
17. SANTOR, D.A. - MESSERVEY, D. - KUSUMAKAR, V. (2000). Measuring peer pressure, popularity and conformity in adolescent boys and girls: predicting school performance, school attitudes and substance abuse. *Journal of Youth & Adolescence*, 29, p.163–82.
18. PELUCHETTE, J. - KARL, K. (2008). Social networking profiles: an examination of student attitudes regarding use and appropriateness of content. *CyberPsychology & Behavior*, 11, p.95–7.

19. PUGH, M.V. - HART, D. (1999). Identity development and peer group participation. In MCLELLAN, J.A. - PUGH, M.V. (Eds.): *The role of peer groups in adolescent social identity: exploring the importance of stability and change*. San Francisco: Jossey-Bass, p.55–70.
20. ŠMAHEL, D. - WRIGHT, M. F. (2014). (Eds): *Meaning of online problematic situations for children. Results of qualitative cross- cultural investigation in nine European countries*. London: EU Kids Online, London School of Economics and Political Science.
21. YOUN, S. (2005). Teenagers' perceptions of online privacy and coping behaviours: a risk-benefit appraisal approach. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 49, p.86–110.
22. ACQUISTI, A, GROSS, R. (2007). Imagined communities. Awareness, information sharing, and privacy on the Facebook. In DANEZIS, G. - GOLLE, E. (Eds.): *Privacy enhancing technologies, lecture notes in computer science*. Heidelberg, Berlin: Springer-Verlag.
23. TOMKOVÁ, J. - VARHOLÍKOVÁ, J. - SZAMARANSZKÁ, I. (2014). Vzťah sebaúcty adolescentov s tým, čo robia a čo zažívajú na sociálnej sieti Facebook. In: SARMÁNY SCHULLER, I. (Ed.): *Otázniky rozhodovania: teória, empiria, život*. 31. psychologické dni. Zborník. Bratislava: Stimul, s. 396-401. ISBN 978-80-8127-086-4.
24. LEE, S. - CHAE, Y. (2007). Children's Internet Use in a Family Context: Influence on Family Relationships and Parental Mediation. *Cyberpsychology & Behavior*, 10 (5), p.640-644.
25. SONCK, N. - De HAAN, J. (2013). How the internet skills of European 11- to 16-year-olds mediate between online risk and harm. *Journal of Children and Media*, vol. 7, no. 1, p. 79-95.
26. SZAMARANSZKÁ, I. (2014). Vzťah osobnostných charakteristík a miery emocionálneho zranenia adolescentov po negatívnom zážitku na Facebooku, In: DOČKAL, V. (Ed.) *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*. Ročník 48, číslo 3-4, Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie, Bratislava: AEP-AEPress, s r.o. S 206-269. ISSN 0555-5574.
27. CELLI, F. - POLONIO, L. (2013). Relationships between personality and interactions in Facebook. In: TU, X. M. - WHITE, A. M. - LU, N. (Eds.): *Social networking: Recent trends, emerging issues and future outlook*. Nova Science Publisher, p. 41-53. ISBN 978-1-62808-534-1.
28. NAKAYA, M. - OSHIO, A. - KANEKO, H. (2006). Correlations for adolescent resilience scale with big five personality traits. *Psychological Reports*, no. 98, p. 927-930.
29. MILANI, L. et al. (2009). Quality of interpersonal relationships and problematic internet use in adolescence. *Cyberpsychology & Behavior*, Volume 12, Number 6, 681-684. doi: 10.1089/cpb.2009.0071.
30. VANDONINCK, S. et al. (2013). Online risks: coping strategies of less resilient children and teenagers across Europe. *Journal of children and media*. vol. 7, no. 1. p. 60-78. ISSN 1748-2798.
31. MADDEN, M. - RAINIE, L. (2003). America's online pursuits. The changing Picture of who's online and what they do. *The Pew Internet & American Life Project*. Retrieved October 17, 2012, [online

http://www.pewinternet.org/~media/Files/Reports/2003/PIP_Online_Pursuits_Final.PDF.PD
E]

Tomková a kol. (2015). Príležitosti a riziká používania internetu deťmi. Sociálna sieť Facebook. Záverečná správa z výskumnej úlohy Príležitosti a riziká sociálnych médií pre detského používateľa. Bratislava : VÚDPaP.

32. CAPLAN, S.E. (2007). Relations among loneliness, social anxiety and problematic internet use. *Cyberpsychology and Behavior*, vol. 10, no. 2, p. 234-241.
33. KALWAR, S.K. - HEIKKINEN, K. - PORRAS, J. (2012). Conceptual framework for assessing human anxiety on internet. *Procedia – Social and Behavior Sciences*, vol. 46, p. 4907-4917.
34. DEEPAK, G. - SUBRAMANYAM, A. - KAMATH, R. (2013). A study on the prevalence of internet addiction and its association with psychopathology in Indian adolescents. *Indian Journal of Psychiatry*, vol. 55, no. 2, p. 140-143.
35. VARHOLÍKOVÁ, J. - SZAMARANSZKÁ, I. - TOMKOVÁ, J. (2014). Adolesenti a Facebook: Vzťah úzkostnosti a používateľských preferencií. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, vol. 48, no.3-4, s.246-259.
36. COOPERSMITH, S. (1967). *The Antecedents of Self-Esteem*. San Francisco: W. H. Freeman.
37. TOMKOVÁ, J. - BALÁŽOVÁ, M. - GREGUSSOVÁ, M. (2010). Sebaúcta vo vzťahu k správaníu detí na internete. In HELLER, D.-MICHÁLEK, P. (Eds.). *Psychologické dny 2010 : Cesty psychologie a psychologie cest*. Praha, PEF ČZU a ČMPS, 2011. CD-ROM.
38. TOMKOVÁ, J.(2013). Children experiencing negative incidents on Facebook. Analysis of the risk and harm. Prednáška prezentovaná 21.03.2013 na Youth 2.0. Connecting, Sharing and Empowering? UCSIA Antverpy, Belgicko.
39. BALAJI, V. - BALASUNDARAM, I. (2015). A Study on Sub-Clinical Narcissistic Personality Score and Its Relationship with Academic Performance-An Indian Experience. *Asian Social Science*, vol. 11, no. 2, pp 96-102.
40. BERGMAN, S.M. - FEARRINGTON, M.E. - DAVENPORT, S.W. et al. (2011). Millenials, narcissism, and social networking: What narcissists do on social networking sites and why. *Personality and individual differences*, vol. 50, pp 706-711.
41. LAU, K.S.L. - MARSEE, M.A - KUNIMATSU, M.M. et al. (2011). Examining Associations Between Narcissism, Behavior Problems, and Anxiety in Non-Refered Adolescents. *Child Youth Care Forum*. Vol. 40, no. 3, pp 163-176.
42. WALTERS, N.T - HORTON, R. (2015). A diary study of the influence of Facebook use on narcissism among male college students. *Computers in Human Behavior*, vol. 52, pp 326-330.
43. SCHWARTZ, M. (2010). The usage of facebook as it relates to narcissism, self-esteem and loneliness. *ETD Collection for Pace University* (Disertation)
44. CARPENTER, CH.J., (2012). Narcissism on Facebook: Self-promotional and antisocial behavior. *Personality and individual difference*, vol. 52, pp 482-486.
45. DAVENPORT, S.W. - BERGMAN, S.M. - BERGMAN, J.Z. - FEARRINGTON, M.E. (2014). Twitter versus Facebook: Exploring the role of narcissism in the motives and usage of different social media platforms. *Computers in human behavior*, vol. 32, pp 212-220.
46. EASTIN, M. - GREENBERG, B. S., - HOFSCHIRE, L. (2006). Parenting the Internet. *Journal of Communication*, 56, p. 486-504.
47. MOUDRY, J. R. (2008). Perceived Value Congruence and Family Communication Patterns As Predictors Of Parental Television Mediation. Dizertačná práca. Madison: University of Wisconsin.
48. DUERAGER, A - LIVINGSTONE, S. (2012). How can parents support children´s internet safety? [Online: <http://www.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20III/Reports/ParentalMediation.pdf>]

49. VARHOLÍKOVÁ, J. - SZAMARANSZKÁ, I. - TOMKOVÁ, J. (2013). Úzkosť v kontexte Facebooku. Zborník z konferencie. MATULA, Š (Ed.): Konferencia: Dieťa v ohrození XXI: „Technológia integrovaného systému prevencie ohrozovania detí a mládeže v realite postmodernej spoločnosti“. Bratislava: Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie. CD, ISBN 987-80-970733-8-1.
50. SZAMARANSZKÁ, I. - TOMKOVÁ, J. - VARHOLÍKOVÁ, J. 2014. Správanie detí na Facebooku v závislosti od ich spokojnosti s rovesníckymi vzťahmi. In: SARMÁNY SCHULLER, I. (Ed.): Otázniky rozhodovania: teória, empiria, život. 31. Psychologické dni. Zborník. Bratislava: Stimul, s. 384-390. ISBN 978-80-8127-086-4.
51. SZAMARANSZKÁ, I. 2015. Vzťah prežívaného zranenia po zážitku negatívneho aktu na Facebooku a zvolených copingových stratégií u adolescentov. In: Sarmány – Schuler, I. (Ed.) „33. Psychologické dni „Rozhodovanie v živote človeka“. V tlači.
52. VARHOLÍKOVÁ, J., TOMKOVÁ, J., SZAMARANSZKÁ, I. : Obraz používateľov Facebooku (prierezové výsledky výskumu). In: Sarmány –Schulller, I. (Ed), Otázniky rozhodovania: teória, empiria, život. 31. Psychologické dni, Bratislava: Stimul ,2014, s. 384-390 ISBN 978-80-8127-086-4.